

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

НІЧ НА ГРАН РЮ ДЕ ПЕРА

Авта дхнуть, як жінки після вправ на
спортивному стадіоні.

Понуро, як коні
Вантажені сумом,
Проходять повії...
За залізними шторами сплять ресторани,
локанти, кав'ярні,
Полісмени застигли товсті й незугарні,
Заплющивши вії.

Від Галати
Пливуть над дахами зідхання провулків,
Що, як вулики
Бджіл,
Повні матросів, гамалів...
Мінарети шпилі об небесний граніт обламали
І не сплять ні імам, ні хаджі.

Запізнілий юнак поспішає додому з обіймів
коханки,

До повій усміхається:
— Ні, не сьогодні...
І голодні
Повії ідуть до шоферів...

... Стоянка.
Сплять шофери в обіймах таксі,
Сон тамує роз'ятрений денною гонкою шал.
Їм ввижається повний веселого сміху

„Таксім“

І бонтонний „Пті Шам“...

Ось на крила авто посідали голодні дівчата:
— Встань, ефендим,
Кохання й хвороба чекають тебе
За дві ліри...

Мовчати?
І мовчання офіра...
На вівтар божевільної ночі поклали життя!

Чорний стяг перелякано має —
День встає з Мармурового Моря
І туманом прозора
Ридає...

LIBRAIRIE MONDIALE

Я купую книжки, не знаючи мови,
Сторінки розгортаю — чорне по білому...
І зір мій стомлений пристрасно ловить
Твою усмішку несміливу.

Тут я гість випадковий. Не дивися на мене —
Тебе я не чую, не бачу, не знаю.
Кохання хвилинного полохливі знамена
Не над нами промають.

Не зо мною ти підеш пити каву в локанту,
Дивитися Чапліна і над ним реготати.
Завтра, може, обнімеш блискучого франта
І забудеш про гостя з фотоапаратом.

Забудеш усмішку — ми ж не знаємо мови,
Сторінки розгортаємо, мов каліки на милицях...
І зір наш — мій і твій — на віки ловить,
Як усміхалися, як дивилися...

Істанбул, Листопад 1928 р.

МИК. САЙКО

* * *

Захряс в гудках рум'яний ранок,
аж б'є одкотами луна...

Поети: будьмо як мембрана,
поети: будьмо як струна!..

Крізь біль і стуму недороду,
під злісний крякіт вороння,
до заповідних меж підходим
цупкими кроками що-дня.

Нехай, злобою невситимий,
на кутні шкіриться зубань...

Над суховіями цвістиме
золотоокий Дніпрельстан!

Нехай у степ, як в ирій птиці,
ключем шикуються стовпи...

На-бік, хто зроду духом нищий,
хто самохіть ганебно спить!

Такі принадливі дороги,
що як тут тисячам не йти?!.

Ні біль, ні злидні недородів
не сплять льоту до мети!

Де гниль зустрінемо,— розчавим!

Наш рух — закон, не приверед!..

Під суховіями, дощами
вперед, народе мій, вперед!..

Співа гудками теплий ранок,
аж б'є одкотами луна.

Поети: будьмо ж як мембрана
чуйна, правдива й голосна!..

ПЕТРО ГОЛОТА

Б Р У Д

(повість)

Ліза Галан м'яко повернулась на зеленій канапі з круглим дзеркальцем у високому перилі. Половина важкої Лізи пірнуло в канапу, а пухлі руки з одвислими, повними торбами вище ліктя здійнялися в повітря й ліниво обхопили тугу подушку канапи. Потім Ліза Галан рівно й солодко витяглась на весь зріст і тихо гукнула:

— Карочко, Каро!

Війшла Карочка з очима, як її прізвище, з кучерявою карою голівкою, що хвилясто труситься од кожного її руху. Карочка мовчки стала біля важкої й м'якої Лізи Галан, тримала руки під зеленим брудним фартушком і чекаючи озиралася по кімнаті, так наче вона в ній сьогодні перший раз. Ліза Галан трохи повернула кудлату голову до Карочки й поважно сказала:

— Повитрусуй усі килими, прибери в кабінеті Константина Семеновича, а тоді на оцю записочку, підеш до Церобкоопу й купиш усе, що тут написано... Чекай, не забудь узяти церобкоопську книжку. Та не грюкай дверми! Іди сюди! Як я спала, ніхто не приходив? Не питали мене? Ну гаразд. Іди.— Двері гладенько зачинилися й Ліза Галан ще й ще відчула безжурну самотність. Канапа рипнула — Ліза Галан повернулась, потім підвелась. Сіла й позіхнула. Товсті руки здійнялися до кудлатої голови, а кругле лице повернулось до дзеркальця, що в канапі. М'які руки злегка, ледви доторкаючись, облапали всю голову, потім пухленькі короткі пальці збіглися коло бородавки з двома волосинками на підборідді... Ах оця бородавка. Ах, як вона псує це таке ще пишне, майже молоде обличчя. Кругле лице одірвалось од дзеркальця й ліниво оглянуло кімнату.

— Карочко!

Карочка, наче сиділа за дверми й чекала поки її покличуть — миттю влетіла. Руки туго заховані під зеленим фартухом, а погляд упав у ноги Лізи Галан і чикаючи застиг. Карочка ніяковіла. Ліза Галан, наче не помічає, що вона біля неї стоїть, чистить собі червоні довгі нігті.

І тільки згодом кругле лице з бородавкою підвелось на Карочку:

— Дай мені води та легше ходи, аж підлога гнеться. Коли ти вже навчишся по людському ходити? Ти мусиш ходити, як пір'інка. Ти мусиш ходити, не торкаючись землі. Чула?— Напившись води, Ліза Галан знову лягла й глухо, наче сама до себе:

— Карочко, Каро! Подай мені оту книжку! Он оту, що з голубою обкладинкою.— Важка лінива рука з червоними нігтями простяглась у повітря, показуючи до шафи з книжками.

— Оцю?— Кароччині кучері гойднулись біля шафи і голівка замигтіла за блискучим шклом відчинених дверців.

— Дурна! Та не лапай своїми руками всіх книжок! Не ту! Ні! на вищій полиці! Ото! Оту! Нуда!

Ліза Галан розгорнула „Милий друг“ Гюї-де Мопасана і в хаті утворилась якась тривожна, або сонна тиша. Ліза Галан з запоем потонула в дійсність роману. Їй так приємно відчувати любовні ролі героїв „Милого друга“. Ах, коли б це вона була на місці...

— Якого чорта?! — Ліза Галан нервується. В двері просунулась кучерява голівка Карочки.

— Лізо Василівно, телефон дзеленчить... — двері ладненько рипнули й хвиляста голівка зникла. Ліза Василівна товсто повернулась, підвелась, сперлась якомсь на те місце, де лежала й відчула, що воно надто гаряче. Це Лізу тішить. Їй стало радісно за свою кров, вона зиркнула в дзеркальце, й кров шухнула їй в лице, залила його густим теплим рум'янцем. Ліза Василівна вирівняла червону шовкову сукню, що трохи зім'ялась на випуклому одвислому тілі — пішла до кабінету.

— Це ти, Котю? — В рурці спочатку щось зашаруділо, залоскотало вухо Лізи Василівни, а тоді засопіло. Так, це знайоме сопіння. Наче аж тепло диха їй у вуха, Ліза Василівна навіть відчула колючі довгі вуса свого чоловіка. В рурці щось захарчало, потім з харчання стали видиратися ясніші слова, наче купальник, виринувши, заплутався в жабурині — це жабуриння густо й зелено окутало всю голову, не дає можливості ні глянути, ні дихнути. Купальник хутко тримтять розриває, розгортає руками на голові жабуриння й нарешті з нього блисне чисте лице й усміхається. Стає легко. Так видаються в рурці ясні слова з якогось харчання. Ось вони видерлись і рідний знайомий голос каже Лізі Василівні над ухом інтимне, своє, домашнє. Від слова „Лізок“ їй так приємно, наче хтось заліз їй у душу шовковою теплою рукою й погладив по серці.

— Все гаразд, Котік, все. Я розпорядилась. Не барись. Сповісти гостей, щоб не запізнявались. Все. Бувай, Котік.

Рурка туго й важко впала в металеві ріжки й трохи задзвеніла.

Ліза Василівна пішла на кухню, перевірила, що робить Карочка, чи гаразд усе робиться і, пригрозивши, повернулась до кімнати. В сотий раз підходить до туалетного столика. Потім до великого люстра в гардеробі. Їй видно єсю. Надто кругла важка фігура, широкі груди, кругле, як місяць, червоне лице. Коло дрібних чорних очей вже збираються складочки, — ах, чорт би їх забрав! І оці ідіотські волосинки на підборідді. А врешті, це ерунда. В неї за те малесенькі, наче дві гарні крапки, брови, живий чорний біг очей і легка хода. Ліза Василівна легко, нечутно, м'яко пройшлась по килимах, озираючись на ноги, потім знову підійшла до дзеркала. Як їй стрінуть гостей? В неї ж розкішні міцні ноги. Жовті шовкові панчохи красиво припали на литках, що товсто пооддувались й здригують навіть тоді, коли вона хоч трохи рухається. Ліза Василівна важко всідається в гойдалку перед дзеркалом і лапає руками свої міцні ноги. А справді, ноги в жовтих панчохах — як золоті. Чудово. Вона гойднулась. Ага! Кружева панталон прекрасно виблискують з під червоної сукні. Особливо чудово це пасує до шовкових панчіх. Ліза Василівна обов'язково буде отак гойдатися перед якимсь гарним гостем. Це його буде лоскотати.

— Карочко!

Війшла й винувато втирає фартухом лице. Гойдалка важко поскрипує, наче хоче вгрузнути в підлогу. Ліза Василівна гойдається. Вона поважно й пронириливо вставила свої чорні крапки на Карочку.

— Сьгодні, Карочко, в нас будуть гості. Щоб ти була чистенько одягнута. Причешись гарненько, і взагалі тобі треба про себе подбати. Ну що ото за фартух? — Ліза Василівна нервово викрикує — Що ото

за ноги? Чого ти ходиш без панчіх? — Ліза Василівна голосно викрикує. Чорні крапки очей заблищали, поширшали, забігали — Скільки раз тобі про це казати?.. Що ото за руки? — Карочка винувато нагнула голову собі на груди, гойднувши хвилями свого чуба й заховала руку за брудний зелений фартух. Ліза Василівна перестає гойдатись, міцно спирається руками на бильця гойдалки й всім тулубом нагинається до Карочки. Голос притих, пом'якшав, але ще докірливий, лице стало серйозне й одне око прижмурилось, наче од сонця.

— Така велика й досі не навчиться, як себе шанувати, нечистьоха! — голос знову набрався могутності. Ліза Василівна викрикнула — Ступай! — Розляглась знову в гойдалці й повернула до люстри трохи блідне од злости своє лице.

*

Карочка почуває себе ніяково. Поперше в неї багацько роботи. Нема часу. Вона б з охотою обливалася духами та одеколоном, як Ліза Василівна, але де це все взяти? А коли б і було, то де його класти? Та чи пасує це все їй? Ось вона себе уявляє з нафарбованими губами, під очима, напудрена, тхне од неї духами, а вона порається біля горшків, біля плити й мие віхтем посуд. Але чому і не причепуритися? Вона швиденько заходилася, помила милом ноги й руки, прибрала маленьку голівку. Ось вона в жовтих панчохах і чорній сукні без рукавів та в біленькому фартусі з кишенькою. З кишеньки вона вийняла шматочок дзеркальця й зазирнула в нього, повертаючи головою на всі боки. Од умивання в неї посвіжішало лице, щоки аж горять. Їй стало від цього приємно й радісно. Губи наче підведені червоною фарбою, над карими очима тоненькими чорними дужками брови, а під трохи кирпатеньким пухленьким носиком над верхньою губою ямочка, як у дитини. Щоки червоні, маленькі губи як полум'я, під очима темненька тінь — все це Ліза Василівна собі купує, фарбує. А їй, Карочці? Яка вона щаслива. Їй купувати всього цього не треба. От хіба тільки духи. Але це дурниця. Можна й без них. Ага, прийшов Вова? Вона почула його голос у кімнаті. В неї лице стало гаряче. Вона ще раз зиркнула в шматочок дзеркальця й заходилась коло посуду, задзвенівши тарілками й ложками.

Ось Вова забіг на кухню. Їсти хоче, чорт красивий. Щипається. Значить, лицяється.

— Не пустуйте, чуєте? бо миску впустию! — Вова задивляється. Його лице з гострим підборіддям і широким чолом подібне до трикутника... Вуха широко одвисли, наче аж гойдаються й русаве світле волосся вогко, блискучо вкрило половину чола. Вова задивляється. Його сірі очі вишукують на Карочці жіночість і стають потьмарілими, п'яними. Лице стає ще довшим і залізаний чуб звис аж у ложку. Вова одкинув ногу з жовтим туфлем - джімі й жадібно зирка на Карочку, сьорбаючи борщ. Вова сьогодні якийсь особливий. На сірі рівненько виглажені штани впало три крапки жирного борщу, але він і не звернув уваги. Карочка зареготала й зі сміху затулилась біленьким фартухом. Вова скрутив із хліба галочку й кинув Карочці за пазуху. В лице Карочці шухнула тепла кров од сорому й задоволення. Вона блиснула очима, нічого не сказала, лячно ухмільнулась і одвернулась од плити.

Вова по обіді ущипнув Карочку за щоку, на якій од пальців виступили білі плямочки, що зараз же залились рум'янцем. Вова пішов до кімнати. Карочка вийняла свого шматочка дзеркальця, завертіла перед

ним свою хвилясту голівку й сама собі усміхнулась: чорт красивий, що йому треба? Потім взяла в жменю свою чорну сукню й озирнулась позад себе. І не погана ж вона. Задивляється, чорт красивий. Пообідав швидко, певне кудись спішить. Аби ще посидів. Кудись побіг. Чорт красивий. Карочка ще раз зиркнула в люстерце й миттю сховала його в кишеньку фартуха. До кухні зайшла Ната, з двома білими косами на плечах, з тоненькими рожевими руками й пухленьким лицем, в якому миготіли насмішкуваті світлосірі очі. В круглому лиці є щось подібне до Лізи Василівни. Щось таке трохи жорстоке, докірливе. Ната нагнулась над мискою, усміхнулась у ложку, й рідкі, руді брови високо примостились на чолі. Карочці ця усмішка не сподобалась.

— Що смішного наварила? — Але Ната на відповідь голосно зареготала й вилила з рота борщ.

— Чого? — знову питає Карочка. Але Ната регочеться й не каже чого. Карочка рівно стала, держачи в руці тарілку, в яку намірялась сипати страву, й не повертаючись скося блимала на Нату. Ната сміється. От чортяка руда. Навіть не хоче балакати. Глузує. Ось вона перестала реготати, зробила гордий вигляд свого рудого лица й високодушно звернулась до Кари:

— Насип ще.

Карочка зо зла задзвеніла фарфоровим посудом.

Пообідавши, Ната знову голосно зареготала, нічого не сказала й вийшла з кухні. От чортяка руда. Карочка обдивилася себе з усіх кінців і знов зиркнула в дзеркальце. Нічого ж такого немає. Мимоволі чогось виступили сльози. Вона їх хутко втерла фартухом. До кухні забіг Вова. Він озирнувся навколо, чи його ніхто не бачить, вщипнув Карочку за литку й вибіг. І чого йому треба, чорт красивий...

*

Константин Галан сидить кінець довгого столу, за яким в триумфовому настрої повно гостей. Цей настрій передається й на Константина Галана. Він сидить собі, обводить головою гостей і в окулярах з золотим обручиком бризкають то світлі, то синенькі вогники і виграють золотисто, сріблясто, водянисто... Гостре з довгими усами і широким чолом лице Константина Галана зупинилось на Лізі Василівній. Галан оглянув свою дружину, встав і басисто промовив.

— Сьогодні, товариство, Лізі Василівній 38 літ. — Голови дам і мужчин повернулись до Лізи Василівни і всі заляскали в долоні, наче щось важке покотилося по мішках з горіхами. Ліза Василівна встала, зачервонілася і, соромлячись, уклонила до гостей. Галан проказав коротеньку промову в честь своєї дружини, а потім його з білим манжетом і золотою запонкою рука протяглась до високої тонкої чарки, а за нею над головами піднялися ще десятки чарок. Руки переплелись, чарки тонко й повно задзвеніли, гості захитали головами, бажаючи щастя Лізі Василівній, а тоді поперехилились назад, так що кожен показав свою голу шию...

Карочка бігала то в кухню, то з кухні, носилась з тарілками, з блюдами, з пляшками пива. Гучно виривала корки, червоніла од погляду гостей і весь час зиркала на Лізу Василівну. Їй все здавалось, що вона не так ходить, не так стає, повертається, а може не так несе блюдо, чи витяга корки... А Ліза Василівна справді непомітно бликнула на неї й тільки очима показала на мокрий фартух і на плямку, що чому опинилась на руці.

Карочка винувато похнюпила голову й вийшла. А потім знову йде з блюдом у руці. Поставила блюдо на стіл, підійшла близько до Лізи Василівни і щось шепнула їй на вухо. Та шепнула щось Константину Семеновичу, а той встав, високий і товстий, блиснувши своїми окулярами, кивком голови звелів Карочці щось зробити, а тоді басисто промовив до гостей:

— Шановне товариство, дозвольте прийняти нових гостей!— Мужчини й дами враз заговорили, що вони дуже раді, о будь ласка.

Двері одхиляються, і в них просувається трикутне лице Вови, за ним як місяць лице Нати, а за нею величезний, рябий, власне в клітку картуз юнака з прищуватим наче подзьобаним лицем.

Константин Семенович навів на них свої водянисто блискучі окуляри, тоді скинув їх, витер хусточкою, надів і промовив до гостей:

— Товариство! Це моя дочка—Ната, студентка ІНО, чудово, між іншим, вчиться,—дами з радісними усмішками розглядають Нату, мужчини з якоюсь цікавістю, потім заляскали в долоні,—о, які вони раді.—Галан продовжує:—Це мій син Володимир—касир Промкомбінату. Дуже славна дитина—Вова червоніє від шуму оплесків. У мужчин на обличчях ятриться видужена усмішка, в женщин якась пекуча цікавість. Галан, блиснувши окулярами до рябого картуза, голосно сказав:—А це, шановне товариство, молодий попутницький письменник і студент ІНО. Письменник похапцем зняв рябого картуза й поправив білу брудну толстовку—він, товариство,—продовжує Галан—ховає своє власне прізвище. Наточка чомусь його зве Джонатаном Свіфтом. Між іншим, він талановитий хлопець.—Джонатан Свіфт від оплесків розчервонівся й угравате лице стало аж пухле, здригувалось, куточки губ сіпались з радості, а жовтозелені очі розігналися й їли гостей.

— Шановні гості,—звернувся до трійці Галан—прошу сідати!—і сам перший сів, дернувши стільцем по підлозі. Ната всілася коло матери, пригорнулася щокою до повного круглого плеча і легенько взяла її за стан. Вова зробив серйозне лице, від чого воно стало ще гострішим, сидів біля тоненької дами і поглядав крадькома їй на нечаяно заголене коліно. Письменник Джонатан Свіфт вийняв з кешені блокнота й щось швидко записував.

— Найшло надхнення,—жартуючи кинув чорний бородач. А Константин Семенович втер довгі запорозькі вуса й, наливаючи три чарки й так не одводячи од них шкла пенсне, сказав:

— Молодь почуває себе ніяково. Треба трошки їх розвеселить.

Гості загомоніли. Ах, як це мило. Яка чудова людина оцей Константин Семенович.

— Я, мамо, пити не буду,—сказала Ната,—ні в якому разі. О ні, навіть вина. Ні-ні.—Вова усміхнувся. Йому, мовляв, тільки подай. Джонатан Свіфт щось писав і нічого не чув, а коли перед ним опинилась повна чарка, він якось незграбно роззявив рота й, не одриваючись од писання, грубо зареготав:

— Га-га-га-га-га-га.

— Джонатан Свіфт не п'є, він же з пролетаріята, а їхній клас не п'є—в'їдливо сказала Ната.

Але Вова заступився за Джонатана Свіфта:

— Клас випить тоже не дурак.

— Так так,—забїгав жабиними очима Джонатан Свіфт,—це Ма-яковський так утнув. От сказано, а? Здорово сказано. Слухай ти...—махнув Вові рукою Джонатан,—як там далі... Клас випить тоже не дурак, а далі?—Далі Вова не знає.

— Ну, раз клас випіть не дурак, — кинув Галан, — то хай п'є. Карочка поставила на стіл тарілку й торкнулась ліктем об Вовине плече. Константин Семенович помітив, як вона здригнулася. Її лице стало мінливим, то густо червоним, то рожевим, то блідим. Константин Семенович аж тепер звернув на ню увагу. Вона цікава. Як він цього не помітив раніш. Він візьме це на увагу. Карочка відчула на собі погляд Галана, зніяковіла й вийшла, а він, Галан, важно сидить кінець столу й як голова зборів керує настроєм гостей. Над головами стреміли чарки, дзвеніли, руки перепліталися, голови кивали, бажаючи один одному щастя, голови туманіли, груди наливались веселим настроєм. За столом збільшувався гомін, кожному в жили впливалася якась відвага, сміливість, юність. Черноусий в великих круглих окулярах з роговим чорним обручем жагуче вів бесіду з Лізою Василівною, старанно поправляючи під бородою свого чорного метелика. Вова вийшов курити в розчинені двері й тихо з захопленням щось розповідав тоненькій дамі. Джонатан Свіфт дивився на всіх і щось записував. Часом одривався од писання, закидав голову назад, роззявляв рота й викидав із горлянки своє: га-га-га-га. Ната сіла за піяніно. Галан встав, зняв окуляри, витер їх лагідно хусточкою, одяг, і, показавши рукою до піяніно, сказав:

— Товариство, послухаймо мою дочку — і всі чемно й слухняно обернулися до Нати. Вона бігала бисто пальчиками по чорних клавишах і всім станом перевалювалась то в один бік, то в другий, а з тим і дві білі коси ворушилися як живі, як дві золоті риби, що викинуті на берег і не знайдуть собі підпару. Свіфт став біля Нати, слухав з роззявленим ротом, а тоді вийняв блокнот й став щось записувати. Карочка вийшла з тарілкою в руці й якось розгублено стала оглядати навколо себе. Понуро оглядала Вову, що розмовляв з тоненькою дамою, з легеньким острахом дивилась на Лізу Василівну, тоді повернулася до Нати й з запоем стала слухаги музику. Кожен був чимсь зайнятий і ніхто не звернув на Карочку уваги. Вона затулила жменями лице, заплакала навзрид, брязнувши тарілкою об землю, й вибігла. Але й тепер ніхто не помітив Карочки. Надто гучно й солодко ревло піяніно. Надто палкі й голосні були розмови... Джонатан встав і вигукнув:

— Товариші, мій клас плаче! — Та й це було зайве. Дехто всміхнувся, дехто махнув рукою, ніхто не звернув уваги, що його клас плаче. Язик Свіфта, що трохи вилазив через зуби, коли він говорив, так і застиг між губами. Коли Свіфт говорить, язик його виходить через зуби й від цього мова його стає шипучою. Він поклав свою руку на спинку Натиного стільця й не зводе очей з Натиних пальчиків. Бурно й п'яно ревло піяніно, згуки лунали, товпилися в кімнаті, шукаючи місця, куди вирватися, і танули в серцях, як цигарковий дим. Константин Семенович встав із за столу, перекинувши за собою стільця і, хитаючись, пішов до кухні.

Карочка плаче. Вона схилилась на кухенний стіл і схлипує. Коли ввійшов Галан, вона зніяковіла, змахнула фартухом з очей сльози й через силу йому усміхнулася. Галан взяв її ззаду за плечі й зазірнув у лице. Чого Кароліночка плаче? Їй тяжко? Невже їй у нього погано? Як погано, то чого ж вона не скаже, він до її послуг, завжди готовий, щоб Карочці було добре. Що ж таке? Піяніно? А не друге що? Може Кароліночка вип'є? Все пройде. Вже пила? Кароліночка вже п'яна? Сама собі пила? Молодець. Ну, ще з хазяїном трошки.

Кароліна на все згодна. Їй приємно чути таку лагідність. Це вперше. Її хазяїн ніколи таким не був. Вона відчула в нього якусь

теплу ласку, якої ніколи ні від кого не мала. Галан голубив її, тулився до неї. Потім налив їй пива пополам з горілкою і дав. Вона випила, скривилась, потім, соромлячись, усміхнулася крізь сльози і затулилася од Галана порожньою шклянкою. А блискучі окуляри ріжуть її, печуть. Вона ні з того ні з сього кидається до Галана й знову в плач. В кімнаті плаче піяніно, хтось голосно підспівує, а Галан мокро цілує Кароліну, тисне її, хилить додолу, вона без вагань кориться йому, відчуває його всього й тихо, в себе, нечутно плаче.

*

Коли Галан вийшов до кімнати, Ната вже не грала. Вона сиділа біля піяніно й гаряче про щось сперечалася з Свіфтом. Ліза Василівна гойдалась на гойдалці перед чорноусим. Той поблискував своїми круглими окулярами в чорних рогових обручах, а Ліза Василівна поблискувала кружевими своїми панталон. Вови й тоненької дами не було. Останні гості сиділи за столом, гомоніли й дзвеніли чарками, цілувались. Галан сів за стіл, витер хусточкою свої окуляри, глянув на Лізу Василівну, розсівся поважно на спинку крісла й задумався.

Але гості не дали йому мріяти. Слово, чарка одна, друга — і тузі, здається, кінець. Наче вже кінець, але чомусь на думці Кароліна. А тут ще Свіфт щось про „класи“ тарначе з Натом.

— Ти, ти, як на твою думку, горілка — це добре? — Свіфт завше замість прізвища, імени, вживає займенників.

Нату це дратує.

— Поперше горілка — це дурниця, а подруге, що за „ти“? Невже ти не знаєш, як мое прізвище? Коли ти вже навчишся чемности, делікатности? — Свіфт виголосив своє — га-га-га, — а тоді своєю шип'ячою мовою:

— Так так... Знаю. Ваш клас любить чемність, делікатність. Ти ось уже скільки в ІНО, а досі ні на крихту на тебе не вплинуло радянське виховання. — Ната м'ярно трохи замріялась, сперлась ліктем на клавіші, вони рывкнули, ніби гризнулося десять собак. Далі Ната крутнула головою так, що білі коси одлетіли й одна перелетіла на груди. Ната з докором подивилася в жабині очі Свіфта й випалила:

— По твоєму пролетар мусить бути невихованим, незграбним, неохайним?

Свіфт переступив з ноги на ногу, витягнув з своєї толстовки „змичку“ й подивився на Лізу Василівну. Ната зрозуміла, що він хоче до матери звернутись і, боячись, що він звернеться до матери своїм займенником, в'їдливо допомогла йому:

— Ліза Василівна. Ну кажи вже швидче.

— Лізо Василівно, — сказав Свіфт, — палити можна?

Чорний ус прийняв свою руку з коліна Лізи Василівни й став поправляти своє чорне жабо. Ліза Василівна не зрозуміла Свіфта. Вона мовчки вибачливо подивилася на нього й потягнула на кругле, товсте коліно свою сукню, що чомусь пнеться вверх.

— Я кажу, — ще раз сказав Свіфт, — чи палити можна?

— О, будь ласка. Ви ж бачите, що вже накурено. Вже можна. До речі... може ви нам вірша прочитаете? — Чорноус щось Лізі Василівні тихо сказав і вона не зважилась Свіфтові відповісти, знову захопилась чорним усом. Ната похнюпила голову, не в настрій щось мріяла, однією рукою м'яла кінчик коси, другою колупала, гладила клавіші.

— А знаєш... — Свіфт запнувся.

— Ната, — нагадала йому своє ім'я Ната, не міняючи пози.

— Знаєш, Нато, я ні на крихту не відчуваю в цьому оточенні, що я зараз в радянській країні. — Ната обурено закинула косу з грудей на плече й тихо, але зозла сказала:

— А де ж?

Свіфт гризнув цигарку, переступив з ноги на ногу.

— Десь в іншому місці... хто зна... Якеś аристократичне оточення... Може це і в радянській країні... Але оця хата, якась одна собі, ізольована стоїть од усього радянського, од усього такого робочого... Ната зозла одвернулась, трохи помовчала, тоді повернулась до Свіфта, аж трусилась всім станом, і випалила:

— Що ти верзеш? коли це ти встиг орадяннитись? Що ти з себе корчиш робочого? Може тому, що в брудній сорочці? Чи ти й душу свою хочеш перелицювати? Інтелігентик паршивий! — Ната знову зозла одвернулась. Свіфт взяв стільця, дернув ним по підлозі, підставляючи собі, розлігся на перильце, голосно загоготав, а потім прошипів.

— Ти... слухай...

— Мене звати Натою, — роздратовано, не повертаючись до Свіфта, вставила Ната.

— Слухай, Нато. Чи ж я тобі казав, що мені таке оточення не подобається? Я констатую факт такого досягнення... ми як культурний островок в радянській країні. Це ж чудово... Ти... ось повернись... я кажу, що клас... — На столі забрязчали пляшки, шклянки й посуд. Константин Семенович гатнув по столі кулаком, а потім встав, блиснув окулярами й викрикнув.

— Чи довго ще там мені будете про класи? Я покажу вам класи! — Він хопив у руки стільця й з усієї сили шпурнув ним до піяніна. Стілець з тріском вдарився об краєчок піяніна й кришка з нього злетіла Наті на голову. Всі схопились, зашамотались. Дехто став похапцем одягатись. І в цей час на дверях з'явилася хвиляста голівка Карочки.

— Що тобі треба, чорт? — гукнув Галан. Але Карочка сміливо дивилась йому в вічі й сказала:

— Я хочу слухать музику. — Галан хопив другого стільця, Карочка встигла вибігти й стілець з гуркотом розбився об зачинені двері.

*

Карочка чула, як годинник простукав 10, але їй не хочеться вставати. Якось погано, важко, нудно. Болять в'язи, важкі руки, ноги. Вона зазирнула в шматочок свого люстерця. Яка червона! Горить лице. Правда, й голова болить. Ач як посиніло під очима. Губи пошерхли, чи може покусані. А вчора... Ой, як соромно... Як вона дивитиметься в вічі своєму хазяїнові... Або Лізі Василівні... Он він пішов з портфелем на посаду. Аж серце йойкнуло. Ой, як соромно. А чого він так рано пішов? Ще ніколи цього не було. І як не хочеться вставати. В голові шумить, повітря в кухні важке. І горілкою воняє й стравою, й димом од папірос.

— Каро, Каро! — Ліза Василівна гукає. Карочка похапцем одягалась, іде до кімнати. На порозі вона зупиняється й довго розглядає кімнату. Посеред кімнати побиті стільці, качалка, підлога запльована,

закидана недокурками од цигарок. Скло з розбитих пляшок. На столі побитий ушент посуд і розкидана та розлита їжа.

— Карочко, Каро!—Ліза Василівна не чула, як вона вийшла й гукала ще.

— Я тут, Ліза Василівно!—Та рипнула пружинним матрасом, повернувшись од стіни й трохи хрипким голосом тихо проказала інструкцію, як треба прибирати кімнату. Карочка ще раз оглянула кімнату, потім взяла віника, віхоть і похапцем почала витирати забльовану зелену канапу. О який сморід у кімнаті, як брудно. Ліза Василівна повертається в ліжку, раз-по-раз рипить пружинним матрасом та спльовує на підлогу. Карочка вже звикла їй дивитися у вічі. В дійсності вона, Ліза Василівна, не така вже й цяця. Лице як обрубок... бліде, — фарби позлазили, губи фіялкового кольору, під очима нема темненького й очі наче зверху, як дві крапки чорніють. Качається, як важка колода в ліжку, як підводить руки догори — під пахвами руде волосся. Карочка намочила в помийному відрі вихтя й ляснула ним по підлозі. Фу, яке все гидке, нудне, брудне... А вчора отой волосатий чорт Константин Семенович...

Константин Семенович сидить собі на посаді в своєму кабінеті, озброївшись аж трьома телефонами, й нервується. Йому не до Карочки. Він по телефону вирішає важливу справу, а перед ним ось сидять співробітники. Секретар, з горбом на спині вище голови, суне підписати якісь папери, машиністка в жовтій сукні з червоним лаковим поясом на опуклих стегнах прибігла спитати невиразні слова в статті ж таки Константина Семеновича, а Джонатан Свіфт прибіг по аванс. Засмучена сиділа регістраторка Беля, що одержала „рощот“. Вона лагідно втерлася голубою хусткою й тихо спитала Галана:

— Так як же буде?—Галан щось робить, злоститься й не дивлячись на Белю, викрикує на ню:

— Я ж вам сказав, товаришко... Ідіть собі й не морочте мені голови. Ви добре бачите, що мене чекають люди, а заважаєте мені. Що ви хочете? Не заважайте мені працювати! Що там у вас?—Звернувшись він уже до машиністки. Та спитала деякі слова й викрутасом вийшла з кабінету.

— Ну?—запитливо глянув Галан на горбаня. Той мовчки підсунув йому на підпис папери.

— А ви що скажете? звернувся він до Джонатана, що рився щось довго в своєму портфелі. Потім Свіфт якось махнув своїм портфелем, зачепив чорнильницю, перекинув її й залив усі папери, що приніс горбун.

— Чорт його зна, що це таке!—як опарений викрикнув Галан.— Слухайте, товаришу, ідіть ви к чорту з своїми новелами! Розява ви, приберіть свої лапи з столу!

Але Свіфт навіть не образився. Він навіть наче й не чув. Він прийняв свого портфеля зі столу, поклав його собі на коліна й рипить в ньому. Ага, навпроти сидить регістраторка Беля. В нього ж у портфелі бравнінг. Він навмисне гордо випихає з портфеля краєчок бравнінга, хоч його можна було й не випихати. Але нехай дівчина побачить, що Свіфт важна особа. А Галан лютує. Дзвонять йому то в один телефон, то в другий.

— Ну, чого ви сидите?—звертається він до Белі.

— Значить, нічого не буде?—питає Беля.

— Нічого не буде, Слухаю, алло. Я слухаю. Галан, ну, вірша? Не піде. Пишіть дописа.—Аж кинув трубку.

— Ну, знайшли свою новелу? — гукнув він до Свіфта, що ще досі риється в портфелі.

— Знайшов... Ось... — Свіфт бистро простягнув Галанові руку з новелою, зачепив трубку телефона й перекинув апарат.

— Чорт його — зна... слухайте, товаришу, не можете ви акуратніше? — Галан блиснув окулярами й ладен ударити кулаком по столу.

— Ну, що ж мені робити? — питає Беля — Галан ляснув себе долонями по колінах.

— Ви ще досі сидите? Звідки мені знати, що вам робити? Що я, бог? — Беля розлютована встала й вийшла. Потім вернулася, одхилила двері й проказала:

— Я цього ніколи не забуду.

Але Галан навіть одвернувся, не хотів і слухати. А Беля так грюкнула дверима, що на столі забрязчав каламар.

— Так що ви хочете? — нервово питає Галан Свіфта.

— Та я ось... — простягає заяву — хотів 15 карб.

— Голубе, ви ж знаєте добре, що ніяких авансів зараз ні-ні. — Жабині очі Свіфта замигтіли.

— Ви... цікава новела... Та хіба це великі гроші... Ну хоч 10 карбованців.

— Але я ж не знаю, що за матеріял? Це ж треба прочитати.

— Давайте, зараз прочитаємо — схопився Свіфт.

— О ні. Ні в якому разі. — Галан замахав руками — в мене робота. Нерви... як ви цього не розумієте? — Але Свіфт вперся аж на стіл, бризкався слиною аж на Галана й дихав на нього цибулею.

— Десять карбованців... Невже... Ви ж матимете чудову річ. Ви її можете не читавши друкувати.

Галан виходить з себе, витирає хусткою спітніле чоло:

— Не лізьте, товаришу на стіл... Ви мені знов чорнильницю перекинете. Не плюйтеся, будь ласка, станьте далше. Де ваша заява?

— Ось.

Галан пише на заяві 5. Свіфт лясно здивований. Очі стали аж зелені.

— Слухайте, це ж...

Але Галан не хоче слухати. Він махнув рукою, одвернувся й взявся за трубку телефона. Свіфт схопив портфеля, зачепився ногою за килим, перекинув плювальницю й побіг до бухгалтерії.

*

Галан сидить у своєму домашньому кабінеті й пише статтю. Щось не пишеться. Він то сидить, взявшись руками за голову, то ходить, а то стане, візьметься великим пальцем за кишеньку плетеного брунатного жілета, як Ленін, і дивиться в вікно. І так нічого не виходить. Він сідає в крісло, заплющує очі, закидає обома руками чуба на потилицю, закриває жменями лице й довго так сидить, не ворухнеться. До кабінету тихо, не торкаючись ногами килима, вийшла Ліза Василівна, прошумівши шовком своєї нової сукні. Вона стає з боку, скидає легенько чоловікові руку з лиця й дивиться йому в вічі.

— Котю, я хочу з тобою говорити...

— Я хочу тебе слухати.

Утворилась якась невеличка павза, тиша. Ліза Василівна важко зідхнула, од чого високо гойднулись широкі, повні груди й на чоло побігли три журні складочки:

— Ти помічаєш, що Кароліна вагітна? —

Галанові шпигнуло в висках.

— Я... хто зна... Не придивляюсь. Та наче так. Ну?

— Ну, я хочу думати що... мені так неприємно... — Ліза не дивиться на чоловіка, вона собі роздумливо говорить і порається біля нігтів.

Вона не бачить, як пашисть у чоловіка лице, як бігають його очі, що не знають куди подітись, як гупає в грудях серце й стука аж у голові.

— Мені здається — продовжує Ліза Василівна, що тут... — (ось ось у Галана вискочить серце!) — що тут замішаний Вова...

Галан легко зітхнув і затарабанив пальцями по столі.

— Чого ти так побілів? — нарешті помітила Ліза Василівна.

— А що ж ти гадаєш, що мені приємно це чути? — Він насмілювався зиркнути їй у вічі, а Ліза Василівна знову нагнулась до своїх нігтів і продовжує:

— Я одного разу шарпнула двері в кухню — замкнені. Згодом з кухні вибіг Вова. Я зайшла до кухні, а там Кароліна. І така червона... Засоромилась і не дивиться на мене. Це неприпустимо. Вова вже людина доросла. Йому звичайно про це говорити якось не до речі. Між іншим, Ната говорила, що бачила їх обох біля кіно, в парку... Вова їй купує цукерки... Це нікуди не годиться... Що ти на це скажеш, Котю? Як ти гадаєш? Це ж жах.

— Що тут гадати?

— Галан ще густіше затарабанив пальцями по столі, дивлячись в одну точку. Потім нервово схопив з телефонного апарата трубку й довго говорив з швейпромом. Переговоривши, він поклав трубку й повернув своє волосате трикутне обличчя з блискучими окулярами до Лізи Василівни:

— Клич Кароліну.

— Дружина прошуміла з кабінету і згодом повернулась з Кароліною.

Кароліна похнюпила голову на груди й заховала руки під фартухом. Галан всім корпусом повернувся до неї:

— Слухай, Карочко... Я тобі знайшов чудове місце, службу. Ти можеш утрое, в чотирі рази більше одержувати, ніж у нас...

— І роботи менше й краща робота, — додала Ліза Василівна, що стояла поруч Кароліни, жорно взявши пальцем за підборіддя, як селянська баба.

— Я ось тобі напишу записочку і ти завтра можеш іти. Дуже просили, щоб ти прийшла. Це кравецька майстерня. Ти ж і шити вмієш... Добре?

Павза. Всі троє чогось чекають. Голова Кароліни поволі підіймається на Котю, очі їх зустрілися. Її очі щось говорять. Котя розуміє, що вони говорять і тому не може в них дивитись. Він ще раз запитав.

— Так згодна?

Кароліна через силу видушила.

— Згодна.

Взяла записочку, пригорнула її до грудей, нагнула низько, низько до землі голову, аж згорбилась, і тихо переступила поріг кабінету Коті Галана.

— Белю, Белю — гукає хора мати з темного кутка, закиданого лахміттям. Беля мовчить. Вона в розпачі припала до столу й ридає. Що їй лишається робити? Повипродувала все з хати. Мати... Беля підвела голову, закапавши теплими слізьми на стіл, і глянула на матір. Мама, бідна мама. І раптом в уяві Галан. Чорт! Він розчавчив її життя, знівечив... — він звільнив її з посади за те, що вона не годила йому, як інші, не запобігала так, не вклонялася йому. Йому — так не подобалося Чорт!

— Белю, Белочка! — Беля знов упала ридаючи на стіл. Помсти. Помсти! Вона покаже йому, хто вона така. Вона в його кабінеті бачила письменника, якого він образив, вона розповість йому все й той напише. Тоді він знатиме. Тоді Галан знатиме... Або ні. Вона бачила в письменника в портфелі револьвер. Попросити або... взяти так, щоб він — письменник — не бачив. Отоді Галан знатиме.

— Белю, Беселю! — ледви промовила мати з темного кутка. Беля підійшла до матери. Мати вистромила худу жилаву руку з під потертої свитки, що була за ковдру, й простягнула її до Белі.

— Білочко, сядь, отут сядь... отут... — Беля помітила, що в матери чорні губи, тоненький восковий ніс і очі глибоко запали. Не очі, а чорні дірки. Белочці було моторошно, вона боязко блимала голубими, що зараз в тіні здавалися за сірі, очима, вишукуючи з чогось підтримки духу, волі, — й губилася.

— Піди, Белочко... до Фатіми... вона позичить тобі грошей... Вона добра... Я ж не хочу вмирати, доцю... Не хочу!

Беля, бризнувши срібними намистинками, встала, вкрила щільніше матір, пообіцяла піти до Фатіми. Стала біля віконця, трохи подумала. Покручені брови чорненькими черв'ячками закрутилися на перенісці. Вона взялася трьома пальцями за високе пукатеньке чоло й голубі очі туго повернулися до матери. Беля пригадала двоюродну сестру Фатіму. Серйозну, пишну, з чорними круглими очима Фатіму, з трохи продовгуватим засмаглим обличчям, з красивим і гордим, трохи горбатим птичим носом. Беля пригадала Фатіму, високу, струнку, з пругкими міцними грудьми, з вивірливим чорним поглядом. Як до неї піти? Вона не бачила Фатіми півроку. Фатіма так чудово одягається, вона має собі коло багатих знайомих. Як його йти... Тепер, як нещастя. А колись Фатіма була непотрібна, ну як його йти... Ні, ніяк не зручно. Вона мабуть не піде до Фатіми. Беля сіла на табуретку й сперлась задумано біля столу на ліктя.

— Беселю!.. — Беля схоплюється на ноги й зиркає боязко білками очей. Рука материна безсило звисла додолу.

— Белю... ти ще не пішла?

— Іду, мамо, йду. — Беля швидко накинула на себе біленьку хустку, ще раз глянула на матір, глибоко зітхнула й вибігла з хати.

Густо плуталися Белині думки, дзвеніли, крутилися одна біля одної, кудись далеко забігали, зникали так, що Беля не тямала себе, а тоді знову вертались на старе місце. Беля не відчувала під собою тротуару, кам'яного бруку... Вона не чулася, як опинилася в кімнаті у Фатіми. Якось це трапилося миттю... Ось вона в теплих обіймах Фатіми. Зацілована, в сльозах від радості й горя, вона не зна, що робити, як розпочати свою розмову, і разом з цим вона не зна, де подітись. Соромливо й ніяково бликає своїми голубенькими кружалками з під біленької хустки, а на кругленьких гарячих щоках вогкість од тільки що витертих сліз. Фатіма всадила її в кріслі, оббитім зеленим сукном, сама лягла на чорній канапі з папіросою в зубах,

спершись на лікоть, і радо усміхається до Белі, поблискуючи своїми білими, як сніг, зубами. О, як вона рада бачити Белю. Як це нарешті вона згадала свою сестру й навістила її. Ах, нехай Фатіма не подумає про Белю нічого поганого. В неї просто нещастя! Отаке й отаке. Ах у неї таке нещастя, таке нещастя Чи не допоможе Фатіма? А взагалі вона дуже рада завжди бачитись із Фатімою, а як вона хоче, то й дружити й що тільки хоче Фатіма. Допомогти? З великою охотою. Фатіма дуже рада допомогти сестрі й давній приятельці. І чого Беля не зробила це зразу? Було б зразу прийти, Фатіма завжди до її послуг. Ах, яка ж вона, оця Беля. Однаковісінька, як і була раніш. Нітрохи не змінилася, ні характером, ні на обличчі. Таке саме, пишне дитяче личко з покрученими задиркуватими брівками, з очима, як небо в чисту теплу погоду. Ой, чого це вона так забалакалась. Може Беля їсти хоче? От тобі й на! Плакати не годиться. Ну, годі.

Фатіма встає, кидає в попільничку недокурок і придушує кнопку на письмовому столику. За стіною почувся дзвін, наче дрібно розбилося тоненьке скло й розсипалось. Входить кругла червонолиця дівчина, од якої пашисть весною, свіжою білизнаю й милом. Дівчина покірливо стояла перед Фатімою, тримаючись руками за краєчки свого біленького фартушка. В Фатіми на перенісці збіглися складочки, обличчя шоколадного кольору стало наче темнішим, і випуклішим — гордий ніс. В неї став серйозний вигляд. Вона дивиться дівчині в ноги й наказує, що робити. Необхідно приготувати отаку й отаку страву, вина, і це все хутко, миттю. Дівчина легенько вклонилася, блиснувши білками своїх великих очей, і зникла.

І ось Беля сидить з Фатімою за столом. Барвно розчервонілась од вина, очі весело бігали, голубили, хустка спала на шию, вона роз'язала її, взявши обидва кінці в руки, й шарпала їх, захоплено розмовляючи. Де ж це Фатіма працює? Чи може чоловік багатий, що і гардероб із дзеркалом, і ліжко з ніклю, й килими, й радіо на столі. Фатіма простягла руку до попільнички, задуманно струсюючи попіл з цигарки, й мовчить. Потім вії бистро здіймаються вверх, і на Белю глянули чорні два лакові шарики. Фатіма сідає поруч з Белею, відкидає своєю рукою з її пукатенького чола волосся, що лежало купою на одній половині чола й зазирає їй в лице так, що в її очах побачила себе, як у кругленьких голубих дзеркальцях. В Фатіми туго, журно зійшлося перенісся, брови злетіли вверх, наче крила чорного ворона, й губи кругло тонко рухались од розмови. Хай Беля не лякається. Нічого, правда, страшного й немає — вона, Фатіма, просто на просто собі повія. Так, звичайна повія. Ага, Беля лякається. Нічого дивного й лячного немає. Це така ж сама професія, як і інші, як і Галана й його сінка Вови. Хіба вона їх не зна? Хіба вона не зна, що ці люді із себе уявляють? Та хай Беля п'є та не сумує. Отак, отак. Беля журиться? Ах, чого вона журиться...

Беля схилила голову Фатімі на груди й ніжно обіймає її. Вона чує, як гукає серце в Фатіминих грудях, як Фатімина рука торкається її голови, розправляє волосся, й чує тиху теплу та лагідну розмову. Збуджує її серце, то трівожить, то радує, то лякає. Голова од вина важчає, якийсь незрозумілий настрій, то надто весело, хочеться реготатись, а то лягає на душу сум і хочеться плакати, хочеться обіймати, щоб стиснути руками... А Фатімина розмова над головою, як володар, як гігант.

Чи Беля кохає кого небудь? Ні, не кохає? Нема нікого, чи Беля не вміє кохати? Вміє? А хоче Беля мати гарного-гарного чоловіка?

Так, чоловіка. Просто взяти, тай одружитися. Згодна? Ну й гаразд. Там же ж чоловік! Беля, як побачить, так зомліє од його погляду. Хай Беля прийде завтра ввечері, і він буде. А зараз — мати... допомага... До побачення.

Фатіма обіймає Белю, цілує, й вона з плачем від радості залишає Фатіму.

*

Кароліна ніяк не зрозуміє свого становища. Сталося все несподівано, раптом. Ось наче що-йно вона була в Галана, а зараз у величезному помешканні майстерні мануфактурних виробів. Аж дві стіни майстерні із самих лише вітрин і від цього надто світло. О, як світло. І не добре Кароліна, чи приємно їй від цього простору, чи ні: якось байдуже все... Навколо неї сила ножаних машин, а над ними позгиналися молодіці, дівчата — сотні веселих добрих суворох серйозних облич. Согні жіночих голівок то синіють, то червоніють, то біліють своїми хустками, то без хусток, як чорні брунатні, або світлорусі аж золоті кущини. Та тихенько співає, та заміряно щось до себе мимрить рожевими стьожечками своїх губ. Машини ритмічно одмірено вистукують. Ходором ходять ноги в спідницях, моторно рухаються руки коло голок, повертаючи шмат матері. Утворюється такий шум, наче це величезний вулик, в якому безперестанно гудуть, дзвенять бджоли... Кароліна теж рухається в цьому шумі. Їй поки що дали пришивати рукави до салдатських сорочок. Згодом буде підвищення. Вона про це не турбується. Пришити рукав це не так уже й важко. Вона сама сорочки шила. Вона може й блузку пошити. Ай одна голка зломилась. Хруснула аж дзенькнула. Це, правда, неважно, але цього в її житті не було ніколи. Це тому, що вона ще не зосередилась, не віддалася цій справі, вона ще одною ногою в Галана. Плита, стіл накритий цератою, над плитою висять ополоночки, друшляки, мідні кастрюльки, посуд... Пахне їжею. Заходить Ліза Василівна, м'яко рухає, міцно гримає. Або заходить Вова й щіпається, чорт красивий. Ната, ота чортяка руда, глузує. А старий Галан... Кароліна зламала ще одну голку.

— Товаришко, як же таки так можна? Треба уважніше... Це ж все гроші варто... Інструктор Надя в білій хустці, що спала з голови й лежить на потилиці, як башлик, дала Кароліні нову голку й трохи незадоволено пішла поміж машинами. Кароліна помітила, що Надя присідає на ліву ногу й від цього гойдається, як качка. Кароліні здалося, що вона ніяковіє. Вона відчула, що в неї лице стало гаряче. Вона похапцем вийняла шматочок свого дзеркальця яке блиснуло од сонця, що вперто тислося крізь шкляні вітрини в майстерню. І дійсно Кароліна зникла. Крізь тоненьку м'яку шкіру щок випиналася кров, очі якось зо зла примружені. Вона закусилла мокру теплу губу, потім обвила губи язичком. Намочила їх і вони стали ще червоніші. Кароліна помітила в себе на верхній губі, під трохи кирпатеньким носиком ямочку. Виразна чудова ямочка. Вона її, Кароліну, молодить. Справді, вона їй до лица. І як вона її раніш не помітила. Ні вона так не уважно ставиться до себе. Треба на себе звернути увагу. Вові, наприклад, подобаються її брови, що тонкими дужками обгинаються навколо карих очей. А ямочка на верхній губі, каже Вова, як у дитини, стан гнучкий, литки як виточені. Треба, справді, звернути на себе увагу. Кароліна старанно заховала дзеркальце — підійшла інструкторка Надя Біла хустка її так само лежала на потилиці, перехилилась на одну

ногу. Вона нагнулась коло Кароліни, дихнувши на неї цибулею, взяла недошитого рукава й сказала.

— Як я бачу, ти працювати вмієш, але трошки лінишся... Воно звичайно на перший раз... я розумію, хочеться роздивитися, освоїтись із речами, людьми чи що, та можна ж уже й надивитися. А? — Надя глянула на Кароліну великим обличчям в ластовинні, з широкою та довгою бородою. Потім повернула в руці рукава й, не дивлячись на Кароліну, запитала її.

— Як тебе звати?

— Кароліною.

— Слухай Кароліно, той... ти трохи уважніше... ти чудово працюєш, ти молодець, їй право. Ми тебе скоро переведем на крашу роботу... Тобі б треба трошки уважніше, Кароліно, ставитись до своїх обов'язків. А? — На Кароліну глянули очі, осипані навколо ластовинням і Кароліна від них не знала, де подітись.

— Я буду старатися — сказала Кароліна, похнюпивши голову.

— Ти комсомолка? — спитала Надя, поклавши рукава Кароліні в пелену.

— Ні, не комсомолка. — Надя ніби не чула відповіді, наче запитала між іншим, пішла по-між машин, як ходяча копиця, шкутильгаючи, як некований кінь.

Кароліна шие уважніше. Чого їй розглядати оце помешкання, або очих дівчат, молодичь. Що тут дивного. Ну, сидять собі, шиють, ворочають ногами, руками, термосають шматками чорної, синьої, червоної або білої матерії. Там он слюсар розібрав машину, лагодить, перекинувши її догори. Що тут дивного? А он гори, наче скирди соломи на току — тюки різної матерії, по-між машин, по-під ногами валяються різного кольору клапті. Надя пошкутильгала до грудастої й дуже молододі дівчини. Широке, свіже лице дівчини наче заходило ходором. Вона вся ходила ходором. Сама низенька, маленька, а груди повні й ходять ходором. Її розмови не чути од шуму машин, а черво-ненькі стьожечки губ швидко рухаються. Вогкі, маленькі губи. Дівчина часто скидає рукою наверх русьвого чуба, підрізаного під хлопчачу зачіску, й позирає на Кароліну. Надя підійшла до чорнявої дівчини, щось їй показує, вертить в руках чорного клаптя, а грудаста дівчина підійшла до Кароліни. Вона змахнула наверх свого чуба й запитала Кароліну, звідки вона командирована до кравецької майстерні. Хто вона, де була до цього, та як вона себе почуває. Кароліна докладно, трохи ніяково розповідає, а грудаста дівчина трохи думає, а потім запитує:

— А де ж ти будеш сьогодні ночувати?

Кароліна не зна, де буде ночувати. Вона про це й не думала. Тепер вона турбується. Дівчина взялась рукою за підборіддя, подумала й сказала:

— Ну добре. Поки підшукаєш собі кімнату, побудеш у мене.

— Діно! — гукнула дівчина з косою помаранчевого кольору — засідання бюро сьогодні.

— А вже ж сьогодні. Треба читати оголошення, — серйозно відповіла грудаста дівчина й знову повернувшись до Кароліни.

— Значить, сьогодні підеш до мене — сказала й пішла. Кароліна помітила, що в грудастої дівчини, в Діни жовті очі, наче мідяні.

На перерві Кароліна переглядає дошку оголошень і читає підпис одної об'яви: Секретар осередку ЛКСМУ при кравецькій майстерні Діна Фаерман. Кароліні уявилась маленька дівчина з розкішними повними грудами й з мідяними очима.

Діна завісила газетою вікна й стала поратись коло плити, а Кароліна колить тріски. Од них обох на стіні ворухаться великі тіні од світла карасінової лампи. Дінина тінь стоїть, голова навіть аж на стелі, Кароліна наче жива копія, з якої підіймається рука з сокирою й падає додолю — Кароліна сидить.

Розподіл праці був чинником до більшої дружби. Діна казала: — Вимий тарілочку й каструльку, Карочко, а я начистю картоплі. Кароліна казала:

— Давай, Дінусю, удвох розламаємо оцю дровеняку, дуже жилава. Розпалювали плиту давніми газетами. Вечеряли одварену картоплю з цибулею та оселедцями. Потім Діна заклопотано заходила по кімнати. Кароліна сиділа мовчки біля столу й підсьорбувала кирпатеньким носиком. Тоненькі дужки брів лізли то високо на чоло, то туго на очі. В Діни лице пашило свіжістю. Великі й легкі груди м'яко рухались і терлись в середині об блузку, як вона нагиалась. Дінини очі вишукуючи зиркають по хаті. Ось купа давніх газет. Їх можна розкласти замість матраца, та оці книжки в голови замість подушки. Це все накривається чимсь. Нехай Каруся звиняє. Ліжко Діни вузьке та й не годиться вдвох.

А поночі розмови: як жилось у хазяїна. Що гадає Кара робити на далі. Бідна Карочка, вона дуже піддатлива, легкодушна. Діна й не знала, що Вова походить із такої сім'ї. Діні не подобається його поведження з Кароліною. Це чорт його зна що. А чи знає Кароліна що Діна з Вовою кохаються. Так. Навіть уже давно. Вона Кароліна відстала од сьогоднішнього дня, а це може бути великою загрозою в житті Кароліни. Карочка говорила менше й сьорбала носом. Діна замовкла. Трохи моторозна тиша.

— А в котрій годині йдемо на роботу? — питає Карочка. Мовчанка. Павза.

— А Вова сюди до тебе не приходить, Дінусю?

Мовчанка. У відповідь Карочка почула шумливе, тягнуче Дініне зідхання, потім легеньке хропіння. В кімнату крізь газету як крізь воду просочувалось з вулиці світло й вливало якоїсь німої ніжної задуми. А кімнатка наче густіш і густіш сприймала тужну задуму. Хіба ота облуплена плита, що один кінець її вкритий порваними шматками газети, не примушує вдаватися в тугу? А той куток коло плити з купкою жужелиці й сміття із відром, в якому стирчить кочережка, не є шматочок туги? І одна стіна з дверми заліпленими газетою, і стілець, ніжка якого валиться, і постіль, на якій спить Кароліна, все це примушує сумувати, чогось лякатись. Але десь глибоко, аж на споді туги, жевріє й радість. Врешті, чого замріюватись так. Вона має притулок. Вова. Ага. Ось кого кохає Вова. Ось кого кохає чорт красивий. І чого йому треба від цієї бідної дівчини? Дурить, неодмінно дурить. Це груди його скупають. Він колись казав, що йому подобаються грудасті, власне великі груди. Але Кароліна давно знає, що він її, Кароліну, дурить, а не може одштовхнути його від себе. Ах, як їй боляче про це думати.

Їй не спиться. Вона навіть пристала й сперлася на лікоть. Глузували й батько й син... Правду каже Діна — піддатлива. А що як би Діна знала, що вона, Кароліна, з Вовою жила? А що, якби сказати Діні, що Вова отакій і отакій, що нехай вона його бережеться? Що йому, Вові, просто подобаються її груди. О, це напевно. Кароліна в цьому переконана.

Ах, як їй боляче про це думати.

Важкі сумні дні Белині нудно тягнуться, лізуть як черепаха. Чоловік, що дарувала їй Фатіма, зник, як у воду впав, залишивши їй гроші за 2 ночі життя. І прекрасні такі, щасливі ночі. Беля пригадує його могутню постать, веселі куточки губ, чорні очі, що весь час сміються, його міцні теплі обійми, його всього. Його всього. Ах, якже це жорстоко з його боку... Невже вже не бачиться? Невже це жарт? Важкі дні, нудні, тоскні. Не стало його, славного, бажаного... Але рана потроху загоюється. Фатіма знайомить Белю з іншим. Цей ще кращий. Тепліше обіймає, ласкавіше говорить, голубить Белю, більше силе грішми. Ось він прощається з нею вранці після ночі життя. Прощається так мило, люблячи. О, він її ніколи не кине. Цими днями вони знайдуть собі квартиру и так любо житимуть. Який він щасливий, що стрівся з Белею.

Але Белю опанував сум. Вже тиждень, а його немає. О, яка туга, який нестерпний біль. Який злий жарт. Але Фатіма хоче розігнати Белін сум. У неї єсть ще один. Але це уже не такий, як ті два. Це буде дуже порядна людина. Цей буде Белі на все життя. На все життя. Але Беля нахмурила покручені брівки и нервово замахала віями... Фатіма зробила серйозний вигляд і поважно лягла на канапі з цигаркою в зубах, взявши рукою за Белін стан.

— Ти тільки не ображайся на мене. Бачиш, не так і страшно бути повією. Ти навіть не помітила, як ти була повією. Так просто, наче жила з одним чоловіком, він тебе покинув, ти одружилася вдруге, ти можеш так само знайти й третього и четвертого. Аджеж буває так, що виходить якась жінка заміж за п'ятого? Яка різниця, коли я виходжу заміж кілька раз на тиждень? Хіба не все одно, чи одного, чи кількох? Хіба неоднаково, чи один тебе утримує, чи кілька, чи одного ти відчуваєш, чи кількох? Жити з одним весь вік — яка нудота. Як це противно — Беля задумалась. Губи нервово здригували, сіпались. Вона раптом обіймає Фатіму, пригортається до її грудей, мочить їх сльозами, схлипує, потім одривається й сумно, тихо, наче в себе промовляє:

— Ні сестро, ні — хилиться головою — не хочу так. Не хочу. Пробач мені, не можу так. — Фатіма, граючись димом, красиво усміхається. Беля, лежачи на канапі, прощається з нею, вже не цілує, не обіймає, а тільки простягає лебединно руку, як чоловікові для поцілунку, і Беля повна розпуки и одчаю, залишає Фатіму.

МАЙ ДНІПРОВИЧ

ОСІННІ МЕЛОДІЇ

1

Ти чуєш?

Змовкають пташки. Стихають гаї.

Ледве чутно сумують — шумлять дерева.

Чогось вже бракує в хоралі природи, чимсь жалібним віє від учорашніх веселих пісень сьогодні. Сумно гудуть тартаки вранці. І жаб'яче кумкання не гремить уже так переможно вночі. І в шумі дерев — оксамитовий сум. Оксамитовий сум і тривога...

Тихо змовкає природа. Щось діється з нею. Щось наближається...

Ти бачиш?

Сіріє блакитне небо. Сонечко блідне і чахне.

Матовим журом укрилася зелень.

І шоки твої бліднуть і гублять смаглявість. І очі твої — як озера...

Рідче і рідче пташки пролітають над нами. Нема ні комах ні метеликів ніжних...

Тихо марніє природа. Щось діється з нею.

Щось наближається.

2

Важка таємнича тиша — навіть листя не шелестить. Темносірі хмари безрушно стоять у нічному небі, лише де-не-де прорвані світлимими смугами або плямами.

Тепло, але не парко; сонно, але не мертво. В цьому мовчанні, в цій темряві чується якусь глибоку поважну думу. Ні, це не дума змовника, як у затишку перед бурею. І не дума нерішучого, як у навислої хмари. Це дума поважного вченого, у котрого накреслено шлях і котрий знає, що зробить, ба навіть, що буде.

Так задумується природа в-осени перед сльотою й морозами...

Ти, моя хороша, моя далека! Коли я бачив тебе в-останнє, ти була така ж поважна. Ти була задумлива. Глибока зморшка була на твоєму чолі, очі твої були темні й загадкові. Ти думала думу... Про що ти думала тоді?

Мені здавалось, що ти чекала на мене: ось-ось я підйду й візьму твою гарячу руку... А я мовчав. Я теж чекав... Над містом рвалися набої, і треба було відступати — тільки я мав лишитись... І я чекав: з ними чи зо мною?... Я стояв оддалік і дивився на тебе. Ти була в задумі. Про що ти думала тоді?

Коли я бачив тебе в-останнє... Те було давно. Ти стояла в саду під кленом з якоюсь людиною. Вона щось гарячково доводила тобі (над містом гули набої). Ти стояла мовчазна й задумана, а на плечах твоїх тремтіли чорні оксамитові крила ночі... Ти пішла, а я лишився — самотній і твердий — лишився на чаті, що революція мені вручила...

у пащі ворогів... І все ж зіставсь живим. І ти вернулась, але вже не та; не та й не сама...

І ось я знов прийшов у цей забутий сад... Отут колись стояла ти. Стояла й думала... Про що ти думала тоді?

Так задумується природа в осени перед сльотою й морозами...

3

Чому не могли ми з'єднатись?

Скажіть моїй душі, мої тополі ласкаволисті. Ви, що шумите увечері, шелестите листям ласкавим... Ви не стрункіші від неї, ні! Хай не пишаються ваші пожовклі верхів'я в блакиті небес, горді красуні мого краю. Ви не засмієтесь так привітно ніколи.

Я хочу заснути під шелест тополь, гордих красунь мого краю. Коли сутінь сонно стелється на стомлену землю і сонце в сні...

Твій образ буде вітати в мереживі вечірнім, буде шептати серед шумливих кучерів ваших — кучерів, тополі ласкаволисті, горді красуні мого краю...

І в сумі вечірнім я попрошаюся з нею...

Чому ми не могли з'єднатись? І чому я не можу забути? І де моя весна дзвінкорожева?

Скажіть моїй душі, мої тополі ласкаволисті. Ви, що шумите увечері, шелестите листям ласкавим...

4

Моє серце повне вщерть і моє серце порожне, як пустеля. І сумно мені — і солодко від цього суму...

Кругом умирає природа. Тремтять передсмертним тремтінням червоні листки клену. Тремтять і звиваючись падають. Журно супляться темні каштани. Струнко сумують свічі тополь.

Моє серце повне вщерть і моє серце порожне, як пустеля. Повне від суму, порожне від гомону горнього... Горе подоланим!

Я відчуваю твою тугу, природо. Я стою під задумним осіннім небом. Сумний і самотній. Стою між червоно-зів'ялих дерев... Сумний, як вони...

Сьогодні я бачив її... ні, я привид її бачив. Я тільки бачив силует на вечеровій плахті осени — майже непомітний силует, але... такий знайомий. Я йшов у гурті, говорив. Вона почула й повернулась... В сутіні так важко розпізнати... Я пройшов...

Вона почула мій голос і може відразу впізнала знайомі інтонації.

Вона повернулась — а я... пройшов. Може вона хотіла мене побачити? Так, лише глянути віддала, відновити в пам'яті мою постать... і потім може забути... Вона так раптово повернулась... Аж він, що з нею був, спинився...

А може й не вона була то?..

Моє серце повне вщерть і моє серце порожне, як пустеля...

5

Як я люблю тебе, природо, в твоїй умираючій красі! Як жінка, що в горі вміває, прекрасна ти. Вона не знайшла собі ради — і тих, що кохали її, занедбала, а тих, що хотіла кохати, не змогла... Очі її ронять безсилі сльози, руки заломлені горем, серце — сам біль...

Як я люблю тебе, природо! Знаю твою печаль. Ти плачеш за літом, ти мариш весною — снами далекими ранку, розкішною полудневою добою. Ти журишся, журишся ажурно.

А твої шати червонять ухмілку озер. Шелестом — шумом шумлять серед тиші осінньої. То мов притихають, то знову шумлять.

Так ніби ніжне дівча опинилось нараз серед стихлої залі розкішного палацу. Прийшло і спинилось — і слухає шелест гардин і гулку відгомонності кроків. Слухає й дивиться. То знов зворухнеться, ступить кілька кроків — і спиниться...

А там десь за ним причаїлися тупіт і галас. І скрегіт заліза і гогіт огня. І вітер і хуга і плач... Ось тільки стане, махне собі ручкою — гасло подасть. І ждуть його галас і вітер і плач...

А воно стоїть — прислухається.

І чує воно переливну мелодію смутку. М'яко співають улесливі килими. Софи утомно мінсрять про пишну давнину. Сумно зітхають старі посивілі крісла. І бренять тонко й нервово вгорі кришталеві бурульки на люстрах. А з укутаних в сутінь кутків оксамитовим тоном гудуть давні-прадавні спогади...

Ось тільки стане (— зажди ще хвилину!), махне собі ручкою... Ну - бо ж, мерщій!

А воно все стоїть — прислухається...

Як я люблю тебе, природо, в твоїй умираючій красі! Осінній красі, задумній... Думаєш ти, все думаєш — а про що? Про минуле чи про прийдешнє?

6

Осінь. Що таке осінь? Сум душі? Плач надії?

Осінь — це вечір. Мрія, окутана сумом. Осінь — це сум. Сон, переповнений сумом. Сум, перетомлений сном.

Осінь — це сльози, хлюпання крапель-докорів, сумніви, думи... Сиві тумани, маріння тихі... Танучий, в'янучий день...

Осінь — це ти! Ти, що наповнюєш сумом істоту, сумом і думами, думами, думами...

Осінь. Виє, звивається вітер. Шумить. Гуде.

Холодно. Сумно. Сам.

7

Дзвенить моя душа, як шлях підмерзлий під копитом.

У сріблї земля. То перші морози скували її — перші морози, передвісники білої тиші.

— Болі забудеться, — дзвонять вони — болі забудеться в білому довгому дон-дон-дон...

Гулкий безнастанний гомін. Мов загони гулких верхівців по підмерзлому шляхові.

Осінь кінчає свій цикл.

Завтра зима... За зимою весна... Завтра!

Дзвенить моя душа, як шлях підмерзлий під копитом. Дзвенить і дзвонить.

Про завтра!

АБРАМ РЕИЗИН

У ВЕЛИКОМУ МІСТІ

Ніде я не можу
Схилить голови:
Тургочать машини,
Шугають шкиви.
Від тисячі фабрик
І пара і дим
Затьмарюють небо
Покровом брудним.
Одне лиш я чую —
Купить і продаць,
Так де ж мені сісти
Вам пісню співають?
Про спокій, кохання
хвилини ясні,
Що глибоко сховані
В серці на дні?!

А колись текла
В моїх жилах кров,
Ніби вал морський
Швидко плинула.
Гнав той вал мене
В життьову борню,
На широкий лан,
Де горить зоря,
І боровся я,
Люто бився я,
І на тім лані
Свою кров лишив.
І додому я
Повернув з борні
Весь розбитий вщент,
Закатований...

Перекл. з єврейської Філ. Купер

ІВАН ОЛЬБРАХТ

ДОБРИЙ СУДДЯ

Окружний суддя з Баранович, пан Енгельберт Безлоя сидів по полудні у городчику свого господаря дому (сам був бідний і власного міста не мав) і сумно дивився на грядку, де росли песичі рум'янки, попові мудики, купалка, любисток та козяча борідка. Бо *anthemism cotula*, *Glechoma hederacea*, *Levisticum officinale*, *Ranunculus Arvensis* та *Thlaspi arvense* це була одинока його пристрасть. Взагалі судді люблять квіти і зілля, а чому, цього не тяжко догадатися. Наслідком вічних зустрічей з злочинцями та темними підозрілими типами, вони шукають рівноваги у зв'язках з найчистішими та найбільш неповинними сотворіннями. Але якщо більшості суддів вистарчає звичайне плекання квітів на канцелярських вікнах у горщиках та коробочках із українських сардинків, то у Енгельберта Безлої плекання всілякого зілля перейшло у правдиву пристрасть. Бо хто ж як не Безлоя мав би вирівнювати суворість права супроти злочину любов'ю до невинності й непорочності квітів. Енгельберт Безлоя сидів над своїми дорогими купавками і був дуже сумний. Ба, немає чого скривати: плакав. Біля нього стояла коновка до скроплювання грядок і лежав маленький рискалик. Бачити суддю, що плаче над поповими мудиками, це на перший погляд подія прямо неможлива, та здавалося, так само, неможливо, як можливість бачити берберійського лева, що їсть бублик з маком, намочений у каві, або зустріти активного сотника, який на розі вулиці жебрає та збирає мідаки до старшинської шапки. Але барановицький суддя мав дуже м'яке серце. Це могли б підтвердити дівчата, жінки і бабусі цілої околиці. І ті, що він їх, по великій внутрішній боротьбі між любов'ю до людства та пошаною права, засуджував на сорок вісім годин арешту за крадіж шишок із панського лісу та за крадіж попівської трави, і ті, що він їх на так званих усних розправах мирив поміж собою. Так, мирив і то завдяки промовам менше-більше такого змісту: „Ви говорите, що слово відьма це найстрашніша образа чести. Але старайтеся подумати, яке це незначне слово перед величчю природи і перед обличчям безконечності. Подивіться лише, як гарно на дворі світить сонце. Погодьтеся, мої любі. Невжеж ви б хотіли, щоб я трудився та писав присуд“. І справді по цих словах здавалося, що страшне слово „відьма“ тратить свій зміст і переміняється у цих устах, які привикли говорити про квіти, у ніжного, етеричного янгола. Докази на доброту серця Енгельберта Безлої міг подати і чоловік ще більше вірогідний як усі інші, а саме в'язничний сторож. Цей без найменших перешкод з боку верховної влади продавав усім в'язням горілку і тютюн. Як його суддя Безлоя приймав, він уповів своєму будущому начальникові про велику смертність поміж індиками та звернув йому увагу на потребу ніжної опіки над цими домашніми птицями. Це мало такий наслідок, що суддя Безлоя дозволив сторожеві переміняти дві приземні келії у комірки

для індиків і індичаток. Та, на жаль, свідоцтво м'ягкосердності судді Безлої підтверджували і його шефи, лише що вони, наперекір усім іншим у тій справі свідкам, виводили доброту Безлої не із його серця а з його мізку. А тому перед п'ятьма роками перенесли Енгельберта Безлою із Оломунця до одної з найгірших закутин моравської країни, до Баранович.

На Енгельберта Безлою напосілася доля в безпощадний спосіб.

Початок його нещастя сягав іще до доби його перебування в Оломунці.

Що святіші є життєві принципи, якими той чи другий чоловік руководиться, той більше різкі ті почування, що їх ті принципи у других розбуджують. А тому взаємну ненависть, суперництво, наклепи, під'юджування, обвинувачення і хитрі інтриги поміж правниками одного суду можна прирівняти хіба до подібних виявів почувань у святих монастирях та до ситуацій між перекупками однієї торговиці. Бо право, бог і майно це ті три святі основи, на яких стоїть теперішній світ, а це дуже злий ісповідник тих основ, що на їх оборону не хоче вжити всіх засобів.

На суддю Безлою видумали його товариші підлий наклеп, немов то він запроваджує наново божі суди та дає посвареним сторонам тягнути сірнички, довшу і коротшу, при чому довша рішає, хто має виграти процес. А це на думку товаришів Безлої ішло в розріз не лише із найновішими розпорядженнями, але і з дуже давніми, бо божі суди зніс іще едикт Карла IV. Це була клевета негідна судейського звання і це була очевидна кривда. Бо і муха, з якої виріс той від, зродилася в душі і в судейській практиці Безлої із глибокого пошанівку до права і до абсолютної справедливості. Бо якже ж? Правується приміром халупниця Зацерковна зі столярем Заболотним за двістатітній дубовий пень на межі і обі сторони завзялися за свою справу вигубити противника що найменше із цілою його ріднею. Свідків немає, пень, запустивши коріння під оба поля, сидить посередині межі, а цілий спір мусить виграти той, кого окружний суддя Енгельберт Безлоя допустить до присяги. Буде присягати Заболотний, то Заболотний очевидно присягне на всемогучого та всевідучого бога, що сам власноручно помагав своєму батькові засаджувати цього дубка, а допустить до присяги паню Зацерковну, так вона рішучим голосом із очима піднесеними до неба присягне, що з цього дуба уже її дід сливки щибав. Що має зробити Енгельберт Безлоя, щоб не скривдити справедливості? Коли б іще вища інстанція могла перевірити його присуд, та коли б тягар дубового пня міг звалитися на сумління його шефів, але це неможливо. Це так звана „багателька“, відклику немає і присуд судді Енгельберта Безлої станеться законом, законом перед богом і людьми, законом на віки віків аж до суду на долині Йосафата. Яка страшлива відвічальність. І тому Енгельберт Безлоя бере з коробочки, що стоїть біля хреста і свічок, дві сірнички, ломить одну під судовим столом і вирівнює обі так, що лише дві чорні голівки показуються обом сторонам. Потім Безлоя міркує, що жінці, як слабшому сотворінню, належить і перед правом першенство і говорить: „Витягніть собі пані Зацерковна одну сірничку. Як витягнете довшу, будете присягати ви, а витягнете коротшу, буде присягати пан Заболотний“. Як Енгельберт Безлоя знайшов уже раз той систем, то вже послідовно притримувався його, де міг. І тому його товариші по званню не робили чесно, якщо поширювали чутки, що він наперекір едиктові Карла IV відновив божі суди. Цей наклеп мусів очевидно дістатися до вух його начальників.

І несправедливо робив пан президент краєвого суду, якщо без причини хвилювався, та цілком зайво пригадував судді Безлої, що гідності судової розправи треба берегти за всяку ціну, та що в ніякому випадку не буде терпіти, щоб панове судді полегчували собі службу якимсь сіркоправством, бо це може підірвати старе, закореніле довір'я людей до справедливості і держави.

Воно легко давати догани совісним урядовцям, але чому пан президент не сказав радше, як саме на майбутнє має Безлоя в ім'я справедливості подібні справи рішати? І тому нешляхетність товаришів та незрозуміння з боку начальства не могли у такого правдолюбивого чоловіка, як пан суддя Безлоя, порушити почуття відповідальності і віри в абсолютну справедливість. Як передумав добре докори вищих сил і при тій нагоді розібрав цілу найосновнішу основу суду і права, вирішив, що, якщо у нинішньому часі грубого матеріалізму та сильного занепаду поважного відношення до присяги можна оборонити безоглядну справедливість, то це може діятися лише при допомозі божих судів, до яких — очевидно у змодернізованій формі — треба конечно завернути. Енгельберт Безлоя мав рацію, а хоча ніколи не почував себе пробоевим лицарем, то все таки бодай у відношенні до самого себе і для супокую свого сумління не хотів зректися пізньої правди. А що йому заборонили практики з сірниками, він шукав за менше помітним способом. І він його найшов. Від цього часу дивився пильно в обличчя обох сторін і котра скорше кліпне очима, тій він вірить. І добре так. Цей систем мав вистарчити йому до кінця життя.

Одначе не лише сіркоправство привело на суддю Безлою неприємності з боку начальників. Зла доля як кого переслідує, то вже вона дуже винахідлива.

В одну гарну березневу неділю, як світило сонце на небі і було так погідно, як у його душі, вибрався Енгельберт Безлоя з великою ботанічною торбою, малою лопаткою та в шапці з лика до лісу по ріжне зілля, як росаду папороти (*Aspidium Filix mas*), лікоподію та пролісок (*Scilla cernua*). Ішов собі радісно Олумунцем і вже заздалегідь тішився добичею. Воно, правда, лісних рослин рвати не вільно і Безлоя ніколи б був не переступив тієї мудрої заборони, одначе у него в кишені був дозвіл від повітового політичного уряду збирати квіти для наукових цілей і тому пан суддя міг з спокійним почуттям права не звертати уваги ні на злобні погляди і усмішки прохожих, ні на крики олумунських вуличників.

На дворі було гарно. Сонце світило, жайворонки над межами хвалили пана бога, ліси пахли, а на гілках цвірінькали чижики. Також і ботанічні жнива пана судді були багаті. Йому трапилося щастя. Він найшов цікавий оказ зеленої чемериці (*Helleborus viridis*). Самозрозуміло був у прекрасному настрої і тому не дивниця, що на краю ліса, оглянувшись передше на всі боки, чи не буде публічного згіршення, заспівав голосно „Який гарний є цей світ, ля, ля, ля“, при чому вибивав такт лопаткою. Одначе як ішов з поворотом на найближчу залізничу станцію, йому трапилося нещастя. Що правда, у своєму безжурному настрої нинішнього дня, він зразу дивився на дощ, що його заскочив, як на звичайний випадок, але пізніше показалося, що це був злосливий підступ долі. Бо цей дощ зробив його співучасником тяжких злочинів і стався тим самим тяжким його нещастям. Це була така нагальна злива, як це трапляється часто наприкінці березня, а окружний суддя, розпустивши ноги, так що аж бляшана торба

літала на всі боки, був щасливий як допав до якоїсь придорожньої коршми, поки не перемок до шкіри. Але саме цю зливу і цю сільську корчму підсунула йому лиха година, бо тут стався суддя свідком таких поганих речей, яких ніколи не міг би був собі уявити, якщо б дістав приміром лише їх опис до рук, а не був їх очевидцем.

До корчми зачали збиратися люди. Енгельберт Безлоя не любив зустрічатися з чужими людьми, бо терпів, як багато суддів, на легку агрофобію (жах перед простором), а це був очевидний наслідок тонкості сумління, що все боїться зробити комусь навіть нехотючи найменшу пакість. Доки цих людей було небагато, то Безлоя, хоча і дивувався, що їм хотілося в такий дощ вилазити з дому, не звертав на них уваги. І навіть тоді, як число мужчин, що від дверей аж на столи стріпували воду із шапок, та число жінок,— вони впадали з сміхом до світлиці, і наче кури стояли у стікаючих із них калабанях,— було поверх п'ятнадцять душ, він хотів вважати усіх спокійними селянками. Але як їх напихалося що раз більше та все ще входили нові і нові, Енгельберт Безлоя зрозумів, що вони приходять сюди в якійсь загадковій і глибоко підозрілій справі. Він мав таке враження, наче б хтось брав до рук його серце і стискав його, що правда не дуже, та все таки що раз сильніше. Кінець кінцем цих людей було вже звиш шістдесяти душ. Біля усих столів, за виїмком цього, де сидів Безлоя сиділи напхем люди, а таким робом суддя опинився у середині, в повнім розумінні слова, у самій середині зборів. Сам один при округлому столику.

В тій хвилі якийсь чоловік,— він в одну мить перекинувся з спокійного селянина у колючого їжака,— встав і промовив: „Високоповажні панове! А я вам говорю, що цей нікчемний драбуга так довго не перестане бути донощиком, доки ми йому не поломимо всіх костей. Тими словами відчиняю світлі збори“.

Окружний суддя Безлоя поблід. Боже! Одно однісіньке речення, але яке! Проступок обиди чести з параграфу 496 кар. пр. і злочин публічного насильства, довершений публічною погрозою (параграф 81 і 98 кар. пр.). І це все одним віддихом.

Але це був лише початок. Безлоя наслідком зденервовання не зрозумів цілого змісту зборів, догадався лише, що головною їх темою був панський нічний сторож. Образи, безчещення і погрози на його адресу були страшні, а світлі збори голосно усі цього рода випадки схвалювали. Раз розпутані пристрасти не обмежили себе, на жаль, порушенням авторитету нічного сторожа. Навпаки, пішли аж до президента республіки. Що правда, не відразу, а чергою, по через полевого сторожа, злісного, побережника, економа, команданта жандармерії, окружного старосту, панів міністрів та пана президента кабінету. Енгельберт Безлоя став свідком такого безбожного вирубування авторитетів, на яке не находив у історії ніякого приміру. Бесідник за бесідником вставав, лупав очима, товк кулаками до стола, аж склянки дзеленькотіли, кричав, галасував, кляв і грозив, а кожне нове слово це був ляпанець, наміряний в обличчя закону і права. До цього всього вмішувався від часу до часу реві цілих світлих зборів та і поодинокі вигуки, з яких у розпал дискусії, під грубий сміх присутніх, вилітали не лише такі очеркнення як „зłodі“ і „халамидники“, але блискали у словах погорджувані частини тіла, а воздухом літали огидні покидьки органів травлення, що падали на голову нічного сторожа, на владу і на чистий щит республіки. Ясно, що суддя Безлоя не смів би і в думці повторити десятої частини цих всіх страшних промов, які тут лилися до

його вух. Він попав у розпуку. Йому збиралося на плач, але що він мав діяти? Посередині злочину і чорного морального багна, як острівець моральної чистоти плавав і хитався його білою скатертю прикритий столик, що на ньому лежала ботанічна торбина, шапка з лика і стояла зелена пляшка содової води із гумовою затичкою. Тоді як світлі збори стали переходити від образи честі з параграфу 496 кар. пр. та від небезпечних погроз до злочинів образи держави з параграфу 65 кар. зак., до злочину підбурювання з параграфу 65, ба навіть до явного намовлювання насильно змінити уставу (параграф 65), себ-то тоді, як дискусія, перетріпавши економа, гнала через постерунок жандармерії на політичний комісаріят, дійшла криза в душі окружного судді до тієї точки, де жах і переляк замінюються на розпачливий спокій. Суддя почав думати над енергічним рішенням: себ-то над втечею. Приготовлювався до неї в цей спосіб, що виймав годинник із кишені, кидав зір до вікна на струги дощу та крутився на кріслі. Але його найтайніші думки не вкрилися, бо, як то кажуть, із ясного неба записала над ним якась жінка: „Та куди ви, пане суддя, збираєтеся, варта б і вам дещо почути“. А цей гострий голос ударив його, як вістря гільотини і прикував до крісла. Пробі! Його нещастя завершилося. Його пізнали. А якийсь безличний голос докинув: „Еге, судді то також батярня нівроку, дай боже витримати“ — на що ціла корчма відповіла диким сміхом. Чому саме батярня, цього Енгельберт Безлоя не розчовпав, але це був другий удар і по ньому він уже не піднявся. Був бранцем у руках своїх переможців, був залежний від їх доброї волі, та тому мусів поводитися відповідно до ситуації. А був свідком злочинів і ще раз злочинів. Їм не було кінця.

Потім піднісся індивідуум — він нагадував провідника хуліганів — і перечитав резолюцію. Ця резолюція з цілою рішучістю домогалася, щоб усі відповідні чинники, зокрема, влада, вигнали Івана Косоого, панського сторожа, відомого злодія і донощика та присудили йому ближче неозначені, але все таки нелюдські муки, бо якщо ні, то за повстання цілого місцевого населення ніхто не може поручитися і це могло б мати страшні наслідки для цілої республіки. Гасла: „Всі за одного і один за всіх“ та „Геть з старими австрійськими прийомами“ кінчили цю славну резолюцію.

„Хто є за такою резолюцією“, запитав похмуро той самий зарослий індивідуум.

„Всі!“ — заревла коршма, а шістдесят рук піднялося вгору.

В тій хвили підозрілий провідник із непевними блисками в очах кинув не то запит, не то смертну погрозу: „Чи є хто небудь проміж нами, хто був би проти тієї резолюції?“

Тиша. Страшна тиша. Було чутно, як на даху барабанять каплини дощу. Очі усіх вперлися в Енгельберта Безлоя. Цей сидів тут з спущеними очима, без віддиху, ні живий, ні мертвий. Провідник хвилию чекав. За цю хвилию можна було посивіти. А потім сказав: „Резолюція принята одноголосно“.

Корчма затряслася від оплесків, а вони товкли нещасного суддю по втомлених нервах та спущених повіках.

І лише потім смів уже Енгельберт Безлоя заплатити рахунок та вийти на дощ, де грозило йому запалення легенів. На його плечах сидів пережитий жах, і навіть дощ його не змивав.

Це очевидно не був кінець його терпінь, а початок іще гірших, ніж перші. Слідуючої ночі поміж одинадцятою і дванадцятою, в півтімі, хоч око вибери, напав біля панської обори невідомий чоловік на сто-

рожа Івана Косоого, а хоча і не поломив йому усіх костей, то все таки удар, що впав на його голову, не був найніжніший. Це був злочин публічного насильства з параграфу 81 кар. зак. і за нього на основі цього самого закону можна дістати від 6 місяців до 5 літ, бо панські сторожі, як категорія, що її вичисляє § 68, мають в інтересі ненарушимости майна і публічного порядку спеціальну охорону права. В додатку злочин довершився в дуже притяжучих обставинах: вночі та по взаємній нараді багатьох осіб. Ця остання точка була ясна і безсумнівна, бо жандармерія перевірила, що в коршмі відбулися незголошені на постерунку збори, та що ті збори були звернені проти нічного сторожа. А в додатку жандармерія завдяки зраді куркуля Гринька Саламахи дістала в руки резолюцію зборів. В цей спосіб виявилися і інші злочини. Жандармерія, окружний суд, краєвий суд та державна прокуратура рушили з міста. Кілька місяців у судах аж кипіло. Переслухали протоколярно більше як двісті голов, п'ятеро людей, це є президія зборів та запідозрені в атентаті одиниці дістали на руки кайдани та потюпали до Оломунця. Шістдесят людей засіло на лаві обвинувачених. І тут вони всі, хоча, як говорить один параграф, незнання законів не береже від відвічальности, найшли собі один, що правда хитрий, одначе цілком безпомічний спосіб оборони. Всі разом і кожний зокрема проголошували при слідстві, що взагалі не мали свідомости каригідности своїх вчинків, бо ж за тією резолюцією голосував ніхто інший, а цей дивний пан суддя з окружного суду в Оломунці. „Хто такий?“ — питався з перестрахом слідчий суддя. „Та цей дивний пан суддя з тією зеленою рурою“. А говорить так шістдесят людей, то ні найліпша воля, ні ніякі товариські мотиви не можуть таких зізнань поминути у протоколах. А як же воно у тих протоколах сидить, то суд автоматично поступає далі.

До цілої справи вмішався апеляційний суд і міністерство справедливости. Проти окружного судді Енгельберта Безлої почалися дисциплінарні доходження. Його, вірного оборонця абсолютної справедливости і права, підозрівали у зв'язках із злочинцями та підпольними елементами. Всі товариші безпоровочно порвали з ним зносини. Пан президент краєвого суду був такий холодний, як зимова крига. „Пане“ — кричав у своїй канцелярії на бідного Енгельберта Безлою, при чому нервово стріпував руками — „то у вас взагалі не відозвалося почуття права, то ви взагалі не були обурені до дна душі, то ви взагалі не відчували ніякої потреби протестувати та поставитися проти тієї злочинної історії?“ „Що ж я мав робити?“ — стогнав приголомшений суддя Безлоя, а пан президент ревів: „Що ви мали робити? Це ясно, як божий день, що ви мали робити: Ви мали хильцем і непомітно утекти“. „На дворі була страшна злива“ — шепотів Безлоя. — „А хоч би і так“ — скричав безпощадно президент, та на знак закінчення розмови відвернувся до Безлої плечима. Дисциплінарні доходження тяглися довгі місяці. Справа перейшла всіми інстанціями та десятками урядових печаток витискала на чолі знищеного судді тавро підпольного елементу і невігідного урядовця. Доходження покінчилося так, що Енгельберт Безлоя дістав догану і попав у стан глибокого душевного болю. Перша весняна прогулка скінчилася нещасливо, чемериця (*Helleborus viridis*) принесла лише саме нещастя, а пісня „Гей який чудовий цей світ“ що на краю ліса пролунала із грудей судді, це був останній вияв життєв і радости Енгельберта Безлої.

Дальші удари долі падали одні за другими. Окружний суддя Енгельберт Безлоя звільнив чоловіка, обвинуваченого у недозволеному

перепачковуванні бунтарських афішів, а це звільнення довершило зло та переповнило мірку, куди попали і божі суди і відома резолюція. Звільнення було вповні справедливе, бо розправа завдяки записяженню свідкови Йос. Пекареві, редакторові тижневика „Червоний Прапор“, виказала, що підсудний у тому часі, як трапилося недозволене розліплювання афішів, мешкав у Іглаві, 140 кілометрів від місця злочину. Там його свідок бачив і що днини з ним зустрічався. Якого ліпшого алібі можна собі бажати. Одначе звільняючий присуд викликав у вищого начальства гнів. „Так он воно як? Пан суддя Безлоя хоче нам у окрузі поширювати кольпортажну анархію?“ — говорив президент краевого суду — „але пан суддя основно помиляється, як що думає, що ми його не вкоротимо“. А президент апеляційного суду, як перечитав дотичні протоколи, сказав: „Такий же ти пташок, пане Безлоє? Ну гаразд“. А бідняку Енгельберта Безлою перенесли з Оломунця до Баранович. Бо незалежного суддю за його судовий присуд не можна скинути, але його можна перекинути. Зразу думав, що тут якась помилка. Що правдоподібно між протоколами загубилося присягою стверджене свідоцтво Йосифа Пекаря. Але ні! протоколи були в порядку. Потім думав, що може знову його товариші заїняли проти нього інтриги. І тут не вгадав. З розпуки зачав бігати по канцеляріях усього свого начальства, вияснювати, доказувати, просити. Усе надурно. Пан президент краевого суду здвигав раменами і дивився втомлено перед себе, а пан президент апеляційного суду, як Енгельберт Безлоя уже десятий раз повторяв слово алібі та доказував, що воно безсумнівне, подивився на нього пильно і знехотя кинув: „Ви, пане товаришу, не зрозуміли духу часу, немає для вас ради, ні рятунку“.

Це був страшний удар. І не лише моральний. Барановичі це була певна смерть. П'ять літ був у Барановичах. П'ять літ боровся з смертю. Тепер прийшов кінець. Не було скромнішого чоловіка над Енгельберта Безлою. Ніколи не їв більше, як лише стільки, щоб задурити голод, нового убрання не мав, а за цілий час свого перебування у Барановичах не пив, не курив, нікуди не ходив, часописів і книжок не купував, а одинока його пристрасть, квіти, нічого його не коштувала. А мимо цього він був довжником кожного, від кого лише без порушення судейської честі міг собі пару копійок позичити. І не могло бути інакше. Іще за свого перебування в Оломунці поповнив одну легкoduшність, а саме дав двоє своїх дітей на студії. Цей тягар міг витримати лише так довго, як довго діти мешкали і харчувалися вдома. Але як міг тепер платити за них з своєї скромної судейської платні? За добрих часів у Оломунці обезпечився на життя на суму двадцять тисяч крон, щоб на випадок своєї смерті забезпечити свою рідню. Звідкіля мав тепер взяти на премії? А до цього всього і з недостатнього і злого харчу захворіла йому дружина на шлунок, а одинока надія і рятунку для неї це був виїзд до купелевої місцевості. І саме тепер, як він потребував нової позички, сипалися з усіх боків на нього вимоги лихварів, ріжних швагрів, небожів і півсестріниць, а торговник хлібом та різник поздоровляли його що днини холодніше і зневажливіше. В слідуючій тижні мусить заплатити барановицькій касі вексель на 500 крон, а за вісім днів як не заплатить премії, пропадає його обезпечення. А тим часом у нього в кишені немає ані крони. Який вихід із тієї ситуації? Лише одинокий: самогубство. Завдяки йому дістане рідня 20.000 кр. Ті гроші можуть захоронити його честь. За ті гроші могли б діти скінчити школу, а жінка лікуватися.

Зважився.

Помре.

Барановицький окружний суддя Енгельберт Безлоя сидів над любисткою, поповими мудиками (*Glechoma hedor*) і козячою борідкою (*Tragorogon*) і гірко плакав. Бачити, як над поповими мудиками плаче суддя, це на перший погляд річ неможлива і прямо неімовірна, однак Енгельберт Безлоя мав багато причин до плачу. І не лише сама смерть його зворушувала. Смерть це була іще дурниця, бо він навіть з певною радістю і не без певної приємності уявляв собі, що його тіло зміниться в квіти і зелень гілок на дереві та знав, що там, по той бік життя, як би там і не було, не може така душа, що все доховувала віри та служила божим правдам, не дістати амнесії. На його сльози — вони текли тихо по його обличчю — зложилися всі обставини: тут був мотив прощання з його дорогими квітами; тут був образ жінки і дітей, він же ж їх лишає на віки; тут була шляхетна й велика офіра його любови; ба і посмертна згадка, що залишиться по нім, чиста згадка за доброго чоловіка, що ніколи нікому не зробив кривди, а все ж таки так багато і так несправедливо натерпівся. І ще щось: великий сумнів. Він чесно прожив життя і доховував віри законам, що їх боронив. А чи часом його смерть це не буде злочин ошуки з § 197 кар. пр.? Чи не нищить він останньою хвилиною свого життя того всього, що будував за цілий свій вік? Багато думав, багато і не без болю. Справа із забезпеченням була з точки права ясна. В умовах говориться виразно, що по п'ятих літах плачення премій, може той, хто є забезпечений, покінчити самогубством, а він платить уже вісім літ. Однак правниче питання тієї платні, що її його рідня буде діставати по його смерті від держави, не було уже таке ясне.

Суддя Безлоя нищпорив по всіляких дотичних параграфах, але нічого не найшов, що б могло заспокоїти його сумління. Про самогубство не було ніде ні слова: а тут саме насувався сумнів на душу. Чи законодавець передбачав таку дезерцію із уряду, та чи не поступав окружний суддя Енгельберт Безлоя, як ошуканець, та чи не брав у майбутнє на своє чисте судейське назвисько ганьби проти-законного вчинку? — Це були питання, що його мучили, однак суддя Безлоя залишив їх без відповіді. Не було ніякого виходу, лише самогубство і то навіть тоді, коли відповідь на його питання звучала б як найгірше.

Він рішив, що сьогодні пополудні помре.

„Бувайте здорові, мої дорогі незабудьки“ — сказав до квіток.

„Іду на прохід, дорогенька“ — сказав удома жінці, як брав у руки шапку із лика — „вважай на себе, багато не ходи, та не їж хліба“.

І відійшов далеко за містечко долинами аж на берег Морави.

Знайшов собі пригоже місце, незаросле лозами, де лука пласко переходила у пісковий беріг. — Тут вступить у воду та буде йти аж на другий бік, де пливе повна, прудка струга. Кинеться в неї. Плавати не вміє, а смерть буде легка. Іще раз поглянув на сонце і на країну довкруги та попрощався з ними. Біля його ніг росло зілля із родини козячої борідки. — Вступив у воду. Його неприємно зморозило, бо вода як натікає до черевиків усе неприємно морозить. Але він на це не зважав і поволі брів перед себе далі. Вода сягала вже йому до колін, однак він не почував ніякого жаху, почував лише мокру воду, що нею просіякали його штани.

Значев'я брязнув за його плечима голос:

„Пане суддя“!

Голос вразив його немило, він ударив його майже так, неначе б хтось крикнув сплячому до вуха.

„Гей, пане суддя, що ви там робите?“

Обернувся. На піску стояв молодий чоловік і його Безлоя на перший погляд не пізнав. Якщо б окружний суддя був ближче рвучої води, був би зробив кілька швидких кроків і заподіяв собі смерть. Але головна струга була від нього найменше тридцять кроків, в додатку у воді ходиться дуже повільно. А чоловік на березі, хоча і не спускав з судді ока, розв'язував собі шнурки у черевиків, видко зважившись лізти за ним у воду. Енгельбертові Безлої, якщо він не бажав наразити себе на недостойні перегони у воді, не залишилося нічого іншого, лише ізвернути назад.—

Приступив до незнайомого, та тоді, як із його штанів і черевиків стікала вода, говорив до нього із докором та трохи не з сльозами в очах:

„Чому ви мене, шановний пане, не залишили в супокою?“

Одначе в тій самій хвилі його пізнав. Це був редактор „Червоного Прапору“, той самий, що присягою створив алібі обвинуваченому у недозволеному кольпортажу.

„Ви були в дещо незвичайній ситуації“ — відповів редактор на запит судді і повторив своє питання: „Що ж ви там до всіх чортів робили? В додатку в повній параді?!“

Тон молодого чоловіка був несерйозний і проти нього міг застерегтися Безлоя лише таким робом, що поборов зворушення і набрав трохи достойної самопевности.

„Було б тяжко скривати це перед вами“ — сказав — „я хотів себе убити. Своею інтервенцією ви не досягли нічого, хіба лише ввели мене у дуже неприємне становище“.

Редактор зневажливо махнув рукою. „Але тепер, пане суддя, роздягайтеся, а ми до черевиків напхаємо сіна, щоб вони висохли.“

Енгельберт Безлоя сам не знав, що має робити. На його чолі появилася зморшка.

„Ця рада незла“ — сказав редактор. „Ви справді не можете нічого ліпшого зробити“.

Це кінець кінцем признав сам Безлоя. Послухав.

Редактор викрутив штани, виправ заболочені багном судейські підштанки та розпростер їх на лозах. Як редактор напихав до черевиків сіно, Безлоя спам'ятався, що це є польовий крадіж і зашепотів: „Прошу, дуже прошу цього не робити“. Та редактор не слухав.

А потім оба сіли на луці проти сонця. Енгельберт Безлоя в ликовій шапці, у чорній блузі, чорній камізолі з срібним ланцюжком, а далі лише у трохи закороткій сорочці, що закривала йому ледве третину стегон. Треба було її вічно натягати та храни боже не схилятися назад. Окружний суддя вповні з'ясував собі дизгармонію між горішньою та долішньою частиною, та непристойність свого костюму саме у тій хвилі, яка мала бути свідком його трагічної офіри. А як усвідомив собі красу мерехтливої зелені довкруги нього, ясний обрій і памеги, що плили над рікою, стало йому жалко самого себе. Нерви не витримали і йому хотілося плакати. Але в цьому моменті його товариш — він мав досить тієї сентиментальної мовчанки та хотів перейти до сути річи — сказав:

„Знаю цілу вашу справу, пане окружний. Думаю, що причиною цілого нещастя є ніхто інший, лише я“.

Цей натяк на урядові справи мав свій вплив. Сльози, що вже туй туй хотіли тріснути, в одну мить спинилися, потекли у глибину серця, а обличчя Енгельберта Безлої стало поважне і достойне.

„Так“ — сказав — „по ваших зізнаннях не можна було не звільнити пана Марка. Справедливість, це поняття абсолютне, а закон є на те, щоб улаштовувати взаємини поміж рівними людьми, та не дозволяти одним людям кривдити ні других людей, ні загалу, а одинока ціль кари: поліпшувати. Але я тут не бачу причини“.

„Даруйте, пане окружний“ — перервав йому редактор — „але звідкіля ви таких неправдивих дурниць навчилися?“

„Шановний пане, я вас не розумію“ — сказав уражено Енгельберт Безлоя.

„Ну, але за те я розумію, чому ви з такими поглядами не могли зробити кар'єри. Але річ не в цьому. Справа стоїть так, що Степан Марко таки тоді афіші розліплював“.

„Шановний пане редакторе, я і тут вас не розумію. Пан Марко був чей же в тім часі, як дотичний факт стався, в Іглаві, отже сорок кілометрів від місця злочину“.

„Але де там“.

„Та ж ви це сами присягою ствердили“.

„А чому ж би не ствердити“ — питав редактор „Червоного Прапору“ з таким самозрозумілим супокоем, що переходив усі поняття окружного судді.

„Присягою, пане редакторе!“

„Справді, присягою“.

„Якщо так, то я ще більше нічого не розумію. Ви хіба не хочете сказати... Ні, ні, ви не хочете брати на себе такого страшного вчинку... правда, пане редакторе?..“

„Я нічого не хочу, одначе я є причина вашого нещаєтя і я рішив вам допомогти“.

„Мені допомогти? — говорив терпко окружний суддя та дивився рівночасно на черевики у траві. Вони були напхані краденим сіном і під тягарем цього сіна відліпилася підошва від верху, а велика діра свідчила про гаразди Безлоя. „Мені вже ніхто не може допомогти, а ви, шановний пане редакторе, ви своїм суб'єктивно безумовно шляхетним вчинком мое положення дуже заплутали. Дивіть, капці мені намокли, завтра розлізуться, інших не маю, а годі ж невззутому іти на розправу до суду“. Потім очі судді впали на його голі ноги, а свідомість такої недостойної наготи знову навіяла на нього сум. Що хвилі стягав передок сорочки: „А якщо ви тонко вирішили, що доки одяг висохне, ми не можемо так цілком мовчки біля себе сидіти, то прохаю вас, зрозумійте мій душевний стан та дозвольте, щоб ми говорили про щось інше. Ви знаєте цю квітку? Це є *Parnassia palustris*, багниста тоя. Погляньте зблизька і побачите, яке це миле зілля. Справді дивно, як сьогоднішнє людство мало звертає уваги на природу. Це і є головна причина грубого зматеріялізування світа“.

„Ви рішуче не доцінюєте журналістики, а вона у певних напрямках може багато зробити“. — говорив незбитий з пантелику редактор.

„Я політикою ніколи не займався, а часописів не читаю, — вони відбирають супокій“.

„А я вам все таки поможу“.

Енгельберт Безлоя сумно покрутив головою.

„Я вас врятую“ — сказав рішуче редактор. „За кілька днів пустимо справу на чисту воду, але до того часу, пане суддя, викиньте із

голови дурниці. Тепер вже можете супокійно оповідати мені про абсолютну справедливість, про кари, що мають поліпшувати, про душевний супокій та про грубий матеріалізм нашої доби“.

Оба сиділи в траві на березі Морави аж до вечора. Аж тоді Енгельберт Безлоя одягнувся, при чому поборов деякі труднощі з підтяжками — йому їх усе запинала жінка. Сіно із капців обережно відніс на копицю та старанно його там пригладив. А потім пішли разом до Баранович. Редактор „Червоного Прапора“ відвів окружного суддю аж до дверей його господи.

Сказати правду, то суддя Безлоя не вірив, щоб його чи то редактор „Червоного Прапора“ чи хто інший міг урятувати, а якщо не повторив ні на другий, ні на третій день спроби самогубства, то це не тому, щоб він кріпився якоюсь надією, але тому, що чоловік з його характером потребує кілька днів, поки не набере нової відваги. Третього дня по урядових годинах давав собі у шевця латати черевики. Яке невмоліме життя з своїми дрібничками навіть безпосередно перед смертю. І саме в цьому моменті, як сидів у панчохах на кріслі, чекав аж майстер скінчить роботу і приготував собі неспіле речення: „Даруйте, пане майстер, але я забув гроші у хаті“, приніс за ним листовища порученого листа у великій коверті. В інших обставинах суддя Безлоя був би дуже налякався, чи не є це нова векслева вимога, однак коверта мала напис „Червоний Прапор“. Всунив листа до кишені.

Відчинив його аж вдома. В середині було найновіше число часопису „Червоний Прапор“, а в ньому хтось зачеркнув синім олівцем таку статтю:

Кровожадна і подла бестія суддею

Начальником окружного суду в Барановичах на Мораві є обридливий людський виродок іменем Енгельберт Безлоя. Цей індивідуум знизив судейський уряд до цього, що попирає не лише усіх пануючих поміщиків, банкірів, фабрикантів і гуртівників, але і всіх хлібних лихварів та злодіїв. Право, безправність, справедливість, несправедливість, це йому однаковісінько, а одинокий мотив його присудів це інтереси пануючих бандитів. Горі тому, хто із тією бандою грабіжників та експлуататорів республіки піде правуватись. Він мусить справу програти, хоча б уся правда була за ним. Але Безлоя знизив свій уряд аж до найбруднішого шпигунства, він відвідує всі опозиційні збори та пише з них своїм чесним покровителям донощицькі реферати. Що за це бере і пряму платню і гроші у формі хабарів та буцим-то щасливої гри в карти, то про це не треба говорити. Підчас страйків та спорів за заробітну платню як рівнож під час процесів за політичні проступки, Безлоя переміняється в скаженого пса. Це, що напруга і наліво розкидає в'язням ляпанці та плює їм до очей, це ще найменше. Але Безлоя каже відчиняти собі з вечора в'язничні келії, вишукує в'язнів, наказує їх спутувати і під рев своїх нелюдських прокльонів б'є безборонних людей ключами по голові, кидає їх на землю і тоді ходить по них та копає їх, як той скажений скот, куди попало. Такі два припадки скінчилися дуже трагічно. Робітник Ш. під його ключами і зап'ятками зімлів, а на другий день помер у шпиталі. Цей паталогічний садист потропив робітникові К. кости вище колін та поломив йому два ребра так, що нещаслива жертва побоїв ще нині каліка без можливості заробити собі на прожиток.

А все таки цей хитрий бандит уміє при допомозі своїх помічників улаштуватися так, що смерть чи каліцтво в'язнів проголошують лікарі як наслідок недуги. Безлоя мучить в'язнів голодом, так що по виході із острогу вони виглядають так, неначе б вилізли з могили. Гроші, призначені державою на харчування в'язнів, розтрачує Безлоя на шалені оргії у Берні або у Празі, куди їздить з своєю чесною компанією. Перед Безлоєм не може обергтися ні одна жінка, а за дозвіл відвідати засудженого або донести йому харч, що рятує в'язня від голодної смерті, мусять платити жінки і доньки в'язнів своїм тілом. Аж досі робив це все той негіда безкарно. На цьому місті проголошуємо окружного суддю з Баранович звичайним бандитом і вбивцем, злодієм і розпусником і не маємо іншого бажання, лише одно, а саме, щоб нас Безлоя заскаржив, бо на все тут сказане маємо докази. Кінець кінцем ми хочемо вірити, що на ці вчинки звернуть увагу заінтересовані уряди, та що вони безпроволочно викинуть Безлою з суду та пішлють його туди, де йому місце, а саме: за ґрати.

Як Енгельберт Безлоя дочитав до кінця, під ним хилиталися ноги неначе у пропасниці. Перша його думка була, чи випадково не збожеволів. Він зробив кілька навмисних рухів, подивився з вікна до городця і пересвідчився, що ні. Глянув у зеркало. Ну що ж, правда, цілий посинів, його вір був застрашений, але не божевільний. Потім, як хвилю витріщував очі на свій власний образ, прийшло йому на думку, чи це випадком не гумористичний часопис. Колись давно, за студентських часів видавали його товариші на Маланки гумористичний журнальчик, де найкращу і найлюбішу дівчину в місті змальовували, як якусь стару бабу Ягу, навпаки похмурого старого парубка зображували ніжним батьком великої родини, а місцевого пияка записували у члени товариства абстинентів. Одначе як поглянув на сторінки „Червоного Прапора“, побачив, що його зміст цілком серйозний, та що жарт неможливий. Господи! яке ж тут вияснення? Окружний суддя Безлоя бігав схвилований по кімнаті і тримався за голову. А все таки бігав навшпиньках та дуже тихо. Бо побіч лежала його хвора жінка і він не смів її застрашити. Підлота не могла тут входити в рахубу — такої думки не міг Безлоя допускати до себе, бо не міг би ніколи зрозуміти, як смів би найтися хтось такий нешляхетний, хто б таким страшним ударом добивав зацькованого чоловіка. Але чому, господи, чому?

Аж потім найшов самотньо можливе вияснення. Воно випливало із його безоглядної віри в добро. А як йому засяло в голові, вся кров сплинула йому до серця і він почув, що йому деревіє мозок. Так це було самотньо можливе вияснення. Редактор мусів думати так: „Суддя Безлоя не може залишити на собі тих всіх обвинувачень і мусить піти на судову дорогу; поки справа не рішиться, не зможе вчинити самогубства, бо таким робом визнає би правду обвинувачення; процес затягнеться, суддя Безлоя заспокоїться і я його захороню так, як я йому це обіцяв. „Як Енгельберт Безлоя прийшов до цього висновку, ударив себе обома кулаками в чоло і потишенько завив. Бо нічого страшнішого не можна було придумати. Більше нещастя не могло вже його спіткати. Аж тепер довершилося знищення Енгельберта Безлої і знищення цілої його рідні. Аж тепер. Редактор числив добре, що самогубство, завдяки судовій обороні чести, не може статися зараз. Але він не знав, що через довгі Енгельберта Безлою спенсіонують, не знав, що на другий тиждень він мусить заплатити премію на забезпечення, тоді як в кишені у нього немає ані корони, та не знав, що таким робом пропаде ціла поліса,

а з нею двадцять тисяч корон, одинокий рятунок його, рідні і його чести. „Ісусе христе!“ І Енгельберт Безлоя завмер. Яке нове нещастя трапилось йому на берегах Морави! Чому не убив себе скорше, навіщо із води вертався, чому не старався іще в останній хвилині допасти до рвучої струги води та чому в неї не кинувся. Перед трьома днями було знищене його життя. Сьогодні пропало все: життя, рідня і честь. Окружний суддя Безлоя впав на крісло, долонями підпер виски і дивився в порожнечу сухими очима. Переполюх, що виповняв його душу, був надто твердий, щоб міг розтати слізьми.

Найближча ніч це була одна кривава мука. Не було ні одної секунди, коли б не відчував дикої туги вискочити з ліжка, бігти на двір у темну ніч і там рвати собі волосся та кричати. Одначе мусів удавати спокійного, щоб не настрашити жінки.

Другого ранку дістав телеграму:

„Ставтеся безпроводно у пана міністра справедливости!“

Людський біль можна степенувати лише до певної міри. Слова прайської телеграми впали вже на задеревілий мозок та задеревілі нерви. Енгельберт Безлоя дивився на телеграму як навіть на щось самозрозуміле. Автоматично натягнув недільний одяг та переживав при тій тупій резігнації засудженого на смерть. Це почуття скрипало саме у моменті, як жінка зав'язувала йому кругом шиї краватку. З дружиною розпрощався цілунком, який вже не був з цього світа, а до прайкого хутого потягу сідав так, неначе б вступав на візок, що везе на місце екекуції. Гроші на дорогу позичив йому пан Шульц, в'язничний сторож.

Це була сумна подорож. В Чеській Тшебові купив собі бублик. Між Хоценом та Пардубицями вповзла йому до мозку думка, що правда дуже слабенька, чи все таки не кличе його міністерство в іншій справі. Але десь біля Пшелучі та думка замоталася до телеграфічних дротів, увірвалася і таки там залишилася. А потім витягнула його струга людей перед Вільзонівський дворець.

В міністерській чекальні казали йому чекати три чверти поміж юрбою людей таких же мовчазливих як він. Вкінці відчинилися двері, а пан секретар міністра закликав: „Окружний суддя пан Безлоя!“

Енгельберт Безлоя ввійшов до канцелярії пана міністра. Але ледви повіяв на нього запах тієї високої кімнати і ледви зробив по килимі синього кольору три кроки наперед, зобачив, що на канцелярйнім столику міністра лежить число „Червоного Прапору“ з проклятою статтею, обчеркненою і тут синім олівцем. Перед його очима затанцювали чорні кола. Коліна відмовили йому служби і він чув, що в найближчій хвилині паде зімлілий на землю.

Але що це має значити?

Енгельберт Безлоя бачить щось неначе крізь темну мряку.

Пан міністр встає.

Пан міністр усміхається.

Пан міністр іде йому назустріч.

„Пан товариш Безлоя, чи так?“ чує зичливий голос, відчуває, як дві долоні стискають йому сердечно правицю, як чиїсь руки ведуть його по килимі синього кольору і садять його у фотель.

„Сядьте собі, пане товаришу! Я дуже радий, що вас пізнаю!“

В цій хвилині Енгельберт Безлоя прийшов на стільки до себе, що завважив елегантний стіл, біля якого сидів.

Біля нього сів також пан міністр.

Пан міністр подивився в обличчя судді. Довго і з приємністю. „Я справді дуже радий, що вас пізнаю, пане товаришу,“ — сказав іще раз з доброзичливою усмішкою. По цих словах пан міністр на хвилю замовк. А потім обличчя пана міністра стало дуже поважне. А далі пан міністр зачав: „Я вчора жадав потрібних рефератів о вашій справі. Вас поминули два рази при авансах, правда?! Не пересаджую, якщо кажу, що я оторопів. Кривда, яку вам зробили, є нечувана, вона прямо безпримірна. Та це не моя вина, пане товаришу, це іще спадщина по панах із попереднього кабінету“. При цих словах пан міністр гнівно нахмурився, самозрозуміло над невідповідними вчинками панів із попереднього уряду. „Це ясно“, — говорив далі, — „ті панове улаштувалися дуже вигідно, автоматичні рішення є все найвигідніші. Записав хтось, що окружний суддя Безлоя був десь на пдозрілих зборах та що звільнив якогось волоцюгу, ну, і окружний суддя Безлоя мандрує цілком механічною дорогою до найгіршої закутини і не авансує. А мотиви вчинку нікого не обходять і ніхто навіть не питає, навіщо це суддя Безлоя робив, чого хотів, яких він переконань, та яке було його дотеперішнє життя; це вимагало б забагато праці і забагато думання!“ Пан міністр махнув гостро рукою в повітрі. А цей сумний рух не значив нічого іншого, як лише: ідіоти! А потім пан міністр говорив далі, тріпнувши верхом руки по „Червоному Прапорі“: „Ваші підчинені уряди не повідомлять вас про це раніше, і доперва мусить прийти така крикунська ганчірка, щоб своєю безсилою злістю сказати міністерству, хто це такий той суддя Безлоя! І аж тепер, пане товаришу, аж тепер ваші зв'язки із підпольними елементами стають у цілком іншому світі“.

— Пробі! Я не мав ніяких зв'язків із підпольними елементами! Збори в Жабокряківці це був чистий припадок! А звільнення Степана Марка було цілком справедливе! Дайте собі то в'яснити, пане міністре!“ — хотів крикнути Енгельберт Безлоя, але не сказав іще ані першого „про“, як пан міністр вже знову говорив далі:

„Вам зробили кривду і вона прямо обурює. Але в цьому вже моя голова, пане товаришу, і це буде одна із моїх перших праць, щоб цю кривду направили. Я запроваджу тут цілком інший режим, як був досі. А для здібних суддів — їх на жаль так мало — маю цілком інші місця як Барановичі! Но правда, я не хочу кривдити решти судових урядовців, є межі ними добрі правники, знамениті організатори, одначе, мій боже, як мало у них всіх зрозуміння потреб часу! Яке це все застаріле, які спорохнявілі є ілюзії, що ми живемо в часі глибокого домашнього миру. Де тут час на правничі тонкощі та організацію канцелярійних шаф! Ми потребуємо чогось іншого!“ — сказав пан міністр і говорив далі тоном незвичайно боевим і енергійним: „Ми потребуємо людей безоглядно відданих державі, потребуємо людей самостійних, з ініціативою, відважних, ми потребуємо“, — ті слова пан міністр прямо крикнув — „фанатиків порядку!“ — пан міністр підвищив іще раз голос: „Так — фанатиків порядку!“ Пан міністр задумливо нахмурився. Це був знову спомин на слабкий попередній режим. Пан міністр сидів так хвилю, а потім пан міністр знову роз'яснив обличчя і продовжав доброзичливим батьківським тоном: „Ну, воно правда, пане товаришу, на вишому становищі треба буде заховати певну міру і багато таких... таких“, — пан міністр шукав очима і пальцем ткнув між рядки статті, — „багато таких Ш. і К. не прислужилося б нашій справі“.

„Я вже подав скаргу, пане міністре — зашепотів Енгельберт Безлоя“.

„На кого? — питався здивований пан міністр.“

„На редактора „Червоного Прапора“, пане міністре, за злочин образи честі“.

„Гм... чи ви здуріли, пане товаришу?“ — сказав пан міністр. „Нічо нам у тій ситуації не хибує, лише такий процес! Свою скаргу по повероті до Баранович зараз відкличете. Спростування на основі § 19 пресового закона тій ганчірці очевидно пішлете: Не є правда, не є правда, не є правда, але є правда, що! Як вам могло впасти на думку бажання викликати процес??... Но, правда, розумію, дошкулили вам?.. Ет!!“ І пан міністр махнув знову рукою по повітрі.

„Пане міністре, будьте ж такі добрі та дозвольте, щоб я Вам вияснив...“

„Ні, ні, пане товаришу, не потрібно ні одного слова і це було б зайве. А потім, залишімо минувшину! Ми її вам надгородимо, ви скоро побачите. Я наразив вас на труд їзди до Праги, аби вас особисто пізнати та повідомити вас про це“.

Пан міністр говорив іще довго. А суддя Безлоя приходив поволі до себе. Одначе більше тілесно, як душевно, бо в ситуації не визнався і нічого з цього не розумів.

„Ну, до побачення, дорогий пане товаришу!“ — сказав на кінець пан міністр, а як суддя Безлоя, з поклонами, підвівся, пан міністр вхопив обома руками судейську правицю, потряс нею, а потім обняв Енгельберта Безлоя довкруги рамен і вів його по килимі синього кольору до дверей.

На три кроки перед ними пан міністр на хвилюку зупинився.

„Іще одна дрібниця пане товаришу, не беріть мені цього за зле, але це у вашому інтересі. Це ясно,“ — і пан міністр показав пальцем на „Червоний Прапор“, — „що я не вірю ні одному слову тієї ганчірки — спростування все ж таки пішлете і то урядовою дорогою — одначе, прохаю вас, щоб ви у зносінах з жінками були на майбутнє обережніші, пан президент республіки цього дуже не любить і за такі справи дуже злісний. Решта в порядку. Ну, будьте здорові, будьте здорові, дорогий пане товаришу, всього доброго та незадовго до побачення“.

Як Енгельберт Безлоя опинився в набитій чекальні, не зробив по її паркетах більше як п'ять кроків. Кожний з цих п'ятьох був менший і менший, а шостий вже не міг бути менший. Суддя Безлоя стояв. Стояв посеред кімнати та дивився в одну точку на стіні, ще і тоді, як за його плечима секретар пана міністра вигукував третє назвисько.

Пробі, що це все має значити?

Чи очунявся знову посередині якогось нового трагічного жарту, чи знову кпить собі доля з нього, чи знову насміхається?

А може це лише сон?

Перед Енгельбертом Безлоєю розпливалася стіна. Люди з крісел дивилися на задуманого дивогляда та перекидалася очима поміж собою. Вони не знали, що мають собі думати та чи не треба втрутитися.

Одначе Енгельберт Безлоя був як непритомний не лише в Празі, але ще кілька днів вдома. Він на політиці не розумівся, а його мозок думав дещо поволі. Одначе тиждень по своїй празькій авдієнції достав з міністерства справедливости декрет, а цей декрет повіщав його на радника краевого суду та переносив його до Берна. А тому, що це була неділя, листоноша приніс йому листа додому.

„Боже!“ — зашепотів, як перечитав декрет, а як його з б'ючим серцем перечитав удруге і втретє, зложив руки як до молитви. „Господи, як я тобі дякую! Незрозумілі є шляхи твоєї справедливості, але вона все перемаже!“ Та глибоко поклонився у бік незнаного. Припадково цей поклін відбувся напроти дзеркала і Енгельберт Безлоя, як підносився, побачив свій образ. Хвильку на нього дивився а потім іще раз поклонився. Саме цьому образу, хоча лише головою, не дуже глибоко, за те дуже урядово. При тім сказав: „Добрий день, пане раднику краєвого суду!“

Потім тихо відчинив двері до сусідньої кімнати, де в халаті на подушках лежала його дружина.

„Несу тобі, дорогенька, радісну відомість. Прошу лише, щоб ти прийняла її супокійно та не хвилювалась. Нас повищили на радника краєвого суду і перенесли нас до Берна“.

Очі дружини заясніли, а її руки простяглися назустріч чоловікові.

„Герое мій!“ — ніжно прошепотіла. „Ні, ні, мене не дивує такий вислід, бо я знала, що твої справедливі змагання мусять колись перемогти. Аж тепер зможемо купити Юркові футбольний м'яч“.

Обоє ніжно поцілувались, а думки радника краєвого суду летіли у далеке майбутнє.

„Тепер вже напевно позичить нам хтось грошей, щоб ми могли перебраться на нове місце“, — міркував голосно. Потім задумався. „Що правда земля в городці є власність господаря дому, а як говорить параграф, власністю господаря все те, що на тій землі виросло, а все таки, якщо я його чемно попрошу, може мені дозволить взяти трохи насіння з попових мудиків“.

Такий був початок щастя Енгельберта Безлої.

До півроку зробили його радником головного апеляційного суду та таким робом він дістався до празького сенату. За півтора року дістав надрадника судейської палати. А хоч поліса на забезпечення окружного судді пропала, та радник краєвого суду відновив її на 50.000 чеських корон, а надрадник підніс її на 150.000 кр.

На другу весну зустрів Енгельберт Безлоя редактора „Червоного Прапору“. В БERNі на „Погулянці“.

Вони не привіталися та не завважили один одного, бо не хотіли себе обопільно компромітувати. Але як редактор скрутив у бічну вуличку, пан надрадник хильцем пішов за ним, та скориставши з того, що його ніхто не бачить, зворушений стиснув руку редактора.

„Мій добродію і спасителю! Дивні є дороги справедливості, а ви були її знаряддям. Як я вам віддячуся?“

„Не варта про це говорити. В додатку говорите самі, що я був лише знаряддям. Як живе ваша дружина?“

„Спасибі за добре слово, пане редактор! Їй поводитьсь знаменито. За останній рік прибрала двадцять кильо. Діти вчатьсь добре“.

„Чи плакаєте іще далі абсолютну справедливість?“

Тут на звук слова „плекати“ насунулася Енгельбертові Безлої інша асоціація. Ніжно доторкнувся до редакторського рукава.

„Страшно тішуся, пане редакторе. Дуже добре перезимувала мені „козяча борідка“. А я вже боявся, що берненське повітря не для неї“.

В цій самій хвилі з'явилася на кінці вулиці дівчинка з збанком пива, а пан надрадник, жажнувши, щоб його ніхто не пізнав, ще раз нашвидку стиснув редакторові руку і кинувся у бічну вулицю.